

Demokrati og deltagelse i den almene boligsektor

Et litteraturstudie

KØBENHAVNS UNIVERSITET
DRONNING MARYS CENTER

Om Kortlægningen

Litteraturstudiet er udarbejdet med henblik på at kunne give et overblik over, hvilken viden der allerede findes om demokrati i den almene sektor, og hvor der er potentielle videnshuller. Den henvender sig særligt til forskere der arbejder med demokrati og deltagelse i den almene sektor

Dette litteraturstudie er udarbejdet som led i projektet "Forskningscall om demokrati og deltagelse", der har bestået i et samarbejde mellem Landsbyggefonden og Dronning Marys Center, Københavns Universitet. Dette projekt er udarbejdet som et kortlægningsprojekt til at understøtte de tre forskningsprojekter, der er sat i gang i forbindelse med callen. Projektet er finansieret af Landsbyggefonden.

Litteraturstudiet og denne opsummering er udarbejdet af Helena Drescher Kluth (Videnskabelig Assistent, ved Dronning Marys Center). Litteraturstudiet er udarbejdet under vejledning af Anker Brink Lund (Professor Emeritus, Copenhagen Business School), Natalie Marie Gulsrud (Lektor, Københavns Universitet) og Lars Tønder (Professor og Instituttleder, Syddansk Universitet) under projektledelse af Maria Frahm Bjørn (projektleder ved Dronning Marys Center).

Indhold

Indledning	5
Demokratiteoretisk ramme	5
Fremgangsmåde og empiri	10
Mægtiggjort Inklusion	13
Inklusion i beslutningsprocessen	14
Udviklingen i graden af inklusion i den formelle medbestemmelse.....	14
Beboernes opfattelse af deres inklusion i beslutninger	15
Inklusion og selvtillid.....	16
Hvilken type af beboere inkluderes?.....	16
Demokratiske implikationer	17
Boligsocial inklusion og parallelsamfundsloven.....	17
Inklusion af udsatte beboere.....	18
Territorial stigmatisering.....	19
Fremmedgørelsen af den "ikke-vestlige" beboer	19
Demokratiske Implikationer	21
Medejerskab og bæredygtighed.....	22
Medejerskab og inklusion i det fysiske rum.....	22
Inklusion og bæredygtighed	23
Demokratiske implikationer	24
Videnshuller i litteraturen	24
Kollektiv dagsordenssættelse og viljedannelse.....	26
Modstand og protest på dagsordenen.....	26
Er modstand en demokratisk form for deltagelse?.....	27
Mobilisering og politisk engagement.....	27
Demokratiske implikationer	29
Uformel viljedannelse.....	30
Social interaktion.....	30
Afledt viljedannelse	31
Demokratiske implikationer	32
Formel kommunikation	32
Kommunikative betingelser: Sprog og tid	32
Metadiskussion og arbejdsdeling.....	33
Konflikt og deliberation	34
Demokratiske implikationer	35
Videnshuller i litteraturen	35
Kollektiv beslutningstagning.....	36

Deltagelsesdemokratiet	36
Foreningsdemokratiet: Demokrati som livsform	37
Den almene sektor som "en fælled" (et fælles gode)	37
Demokratiske implikationer	39
Repræsentation	39
Former for repræsentation	39
Fremtidsrepræsentation og renovering	41
Deskriptiv repræsentation	41
Demokratiske implikationer	42
Videnshuller i litteraturen	43
Afrunding	44
Demokratiet sjældent i centrum	44
Faggrene kan lære mere af hinanden	44
Demokratisk impact som særegen forskningsinteresse	45
Falder visse faggrene ud af huset?.....	45
Den almene sektor i sammenligning med andre demokratiaktører	45
Den almene sektor bor ikke alene i demokratiets hus.....	45
Litteraturliste	46

Indledning

Formålet med dette litteraturstudie er at danne overblik over, hvilken litteratur der findes på området demokrati og deltagelse i den almene boligsektor samt at give et klarere billede af de demokratiske perspektiver, afvejninger og overvejelser, der er på spil i litteraturen. Litteraturstudiet vil derfor systematisere og fremhæve de bagvedliggende demokratiske overvejelser i litteraturen igennem et demokratiteoretisk framework, der arbejder på tværs af forskellige og til tider modstridende demokratimodeller. Frameworket, som er udviklet af Mark E. Warren (2017), er bredt anerkendt og danner desuden i dansk kontekst udgangspunkt for forskellige analyser udarbejdet i forbindelse med Magtudredningen 2.0 og Demokratikommission 2.0's arbejde med demokrati og deltagelse. I dette litteraturstudie anvendes frameworket med henblik på at indfange et bredt snit af den forskning, der beskæftiger sig med demokrati i den almene sektor, fordi det kan give indsigt i det normative grundlag, som forskellige undersøgelser bygger på. Herudover anvendes frameworket til at belyse, hvilke specifikke demokratiske funktioner der undersøges i litteraturen, og hvilke der ikke gør. Dermed er formålet, at dette litteraturstudie kan udfolde centrale diskussioner i litteraturen om demokrati i den almene sektor og gøre os opmærksomme på, hvilke videnshuller der findes på området.

Demokratiteoretisk ramme

Hvordan skaber man overblik over, hvad vi ved om demokratiet i den almene sektor? Og hvad er demokrati overhovedet for en størrelse? Demokrati og deltagelse kan forstås på en række forskellige måder, der hver har sine implikationer for, hvordan det i praksis udøves. Eksempelvis udfoldede demokrati i det gamle Grækenland sig i praksis som deltagelse gennem direkte demokrati og igennem embeder valgt ved lodtrækning, hvorimod det moderne repræsentative demokrati i højere grad praktiserer deltagelse ved, at borgere frit kan vælge deres repræsentanter til de politiske embeder.

I forskningslitteraturen kaldes disse variationer i demokratiforståelse for demokratimodeller. Demokratimodellerne har tit forskellige kernefokus, prioriteter og praksisser. I demokratilitteraturen vil man ofte finde tre typer af modeller, der har haft særlig indflydelse: 1) Liberale modeller (Fx Dahl 1989), som fokuserer på at sikre lige medbestemmelse gennem rettigheder 2) deliberative modeller (Fx Habermas 1996), som fokuserer på, hvordan demokratisk legitimitet skabes gennem en særlig rationel samtaleproces, og 3) agonistiske modeller (Fx Mouffe 1999), som fokuserer på, hvordan demokratiets politiske kerne af (identitets)konflikter og magtkamp håndteres. Disse modeller peger hver især på forskellige kerneidéer, der sætter rammerne for, hvad demokratiet bør bestå af, og derfor også hvordan deltagelse i det bør foregå. Bruger man disse modeller til at evaluere demokratiet i den almene sektor, vil evalueringerne derfor se meget forskellige ud, og anbefalingerne til, hvordan man skaber bedre rammer for demokrati og deltagelse, vil pege i forskellige og måske ligefrem modstridende retninger.

I en dansk sammenhæng henviser man desuden ofte til de to forskellige demokrati-opfattelser, som blev beskrevet af samfundsdebattørerne Hal Koch (1945) og Alf Ross (1967). Førstnævnte betragtede primært demokrati som *en livsform*, der blev udviklet gennem hverdagspraksis. Ross derimod advarede imod at gøre

demokratibegrebet så omfattende og anbefalede i stedet at betragte det udelukkende som en juridisk ramme om *en styreform*.

I kontrast til at tænke i forskellige modeller har politologen Mark E. Warren (2017) udviklet en systemtilgang til hvad, hvad der gør et demokrati til et demokrati. I stedet for at fokusere på én særlig kerneidé fokuserer han på tre funktioner, som et demokratisk system som helhed, minimum skal kunne realisere for at kalde sig selv demokratisk (Warren 2017: 43):

De tre funktioner er:

Mægtiggjort inklusion (empowered inclusion)

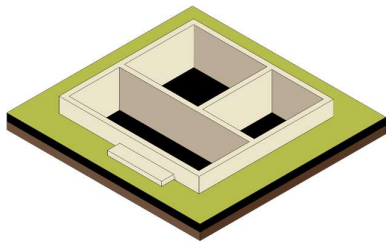
Kollektiv dagsordensættelse og viljedannelse (collective agenda setting and will formation)

Kollektiv beslutningstagning (collective decision making)

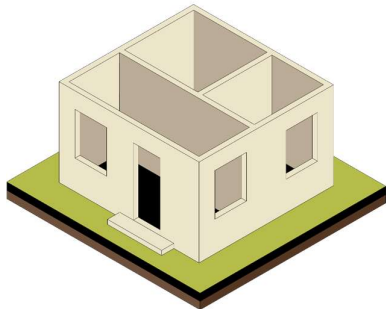
Tanken bag en systemforståelse er, at den går på tværs af forskellige demokratimodeller, og at den hermed kan tydeliggøre, hvordan forskellige modeller realiserer funktionerne på forskellig vis¹. Warrens forståelse af demokratiet er særlig hensigtsmæssig, hvis man vil undersøge, hvad der er skrevet om den almene sektor som en demokratisk institution, da litteraturen om demokratiet i den almene sektor trækker på et væld af forskellige modeller for, hvad et demokrati er, og hvordan deltagelse bør praktiseres. Ved hjælp af Warren kan man danne sig et overblik over, hvilke demokratiske funktioner de forskellige dele af litteraturen om den almene sektor omhandler og hvilket normativt grundlag forskellige demokratiske initiativer er bygget på. Desuden anvendes Warrens framework også til at identificere, hvor der er eventuelle videnshuller i litteraturen om demokratiet i den almene sektor, på tværs og indenfor hver af de tre funktioner.

¹Omend mange af de store demokratimodeller behandler de funktioner, som Mark Warren identificerer, skal man have for øje, at forskellige demokratimodeller vægter de forskellige funktioner og prioriteringen af deres løsning for et demokrati i ulige grad. Desuden er der i demokratilitteraturen en diskussion om, i hvor høj grad Warren lykkedes med at gå på tværs af modellerne, da hans framework ifølge nogle teoretikere (se Scudder og White 2023: 58) påstår at være "neutralt", men i virkeligheden synes at trække på en deliberativ demokratimodel.

Figur 1: Det Demokratiske Hus og de tre funktioner

Mægtiggjort inklusion

Kollektiv dagsordensættelse og viljedannelse

Kollektiv beslutningstagning

En måde at visualisere Warrens minimumskriterier for demokratiet er ved at tænke demokratiet som et hus. For at kunne blive defineret som et hus, må det som minimum bestå af tre dele: et fundament, vægge og et tag. På samme måde kan man med Warren argumentere for, hvordan et demokrati som minimum må bestå af tre dele: mægtiggjort inklusion, kollektiv dagsordensættelse og viljedannelse samt kollektiv beslutningstagning. Mægtiggjort inklusion udgør fundamentet for demokratiet, for hvis folket ikke inkluderes i beslutningsprocesser, kan man slet ikke snakke om folkestyre. Dagsordensættelse og viljedannelsesprocesserne svarer til husets vægge, der sætter rammerne og spillereglerne for, hvordan demokratiske aktører kan agere og bevæge sig politisk. Endelig kan kollektiv beslutningstagning forstås som husets tag: Ligesom det i folke-munde lyder, at formålet med at have et hus er "at få tag over hovedet", er formålet med demokratiet at træffe beslutninger i fællesskab.

Uden alle tre dele af det demokratiske hus er der ikke rigtig tale om et hus. For når forskellige dele af det demokratiske hus er svækket, vil det medføre forskellige udfordringer og potentielle løsninger. Hvis der er et

dårligt fundament, står huset på usikker grund. Hvis der er huller i taget, risikerer man, at det regner ind. Og hvis væggene ikke er ordentligt isoleret, kan det skabe træk. Disse tre dele af et hus kræver altså forskellige færdigheder og værktøjer for at sikre, at huset består. På samme måde kan man sige, at de tre demokratiske funktioner for Warren kræver forskellige processer og greb for at sikre, at demokratiet opretholdes.

Herudover forudsætter de tre dele af huset gensidigt hinanden. Et hus bygningsstruktur afhænger af fundamentet, for uden et egentligt fundament kan huset slet ikke bygges op. På samme måde er *kollektive* viljedannelsesprocesser og *kollektive* beslutningsprocesser ikke mulige, hvis ikke "kollektivet" først er inddraget. Det samme gælder for husets vægge. Ligesom det ikke er muligt at sætte et tag på et hus, som ikke har vægge, er det svært at træffe kollektive beslutninger uden at dem, som skal træffe beslutningerne, har fået mulighed for at danne deres holdninger til dem. Men det går også den anden vej. Et hus uden tag kan hurtigt give fugtskader i både fundamentet og væggene, hvis det regner ind. På samme måde er kollektive beslutninger også en forudsætning for at sikre, at inklusionen er mægtiggjort, og at borgerne har adgang til og ser meningen med at engagere sig i dagsordens- og viljedannelsesprocesser.

Slutteligt er det værd at bemærke, at huse kan se ud på mange forskellige måder og være bygget af forskellige materialer (f.eks. et murstenshus eller et bindingsværkshus), men at de på trods af deres forskelle i materiale og udseende stadig vil defineres som et hus. På samme måde kan demokratiet ifølge Warren også realisere deres tre funktioner på mange forskellige måder. Dette er netop, hvad de mange forskellige demokratimodeller eksemplificerer. Pointen her er nemlig, at man ikke kun bør forstå demokrati som udgjort af enkelte institutioner eller praksisser, eks. at stemme til valg eller at deltage i deliberation² om politiske spørgsmål (Warren 2017: 46). I stedet består "demokratiet" af de tre funktioner: Mægtiggjort inklusion, kollektiv dagsordensættelse og viljedannelse samt kollektiv beslutningstagning, og disse tre funktioner kan forskellige institutioner og praksisser være med til at realisere i mere eller mindre grad (Warren 2017: 46). Hermed kan institutioner, som f.eks. valg, godt være en væsentlig del af demokratiet, men dette må vurderes på baggrund af, hvor godt institutionen realiserer mægtiggjort inklusion, kollektiv dagsordensættelse og viljedannelse samt kollektiv beslutningstagning. Nogle institutioner og praksisser vil nok løse nogle funktioner bedre end andre, men såfremt alle funktionerne løses for systemet som helhed, er dette ikke nødvendigvis et problem. På samme måde udgør den almene boligsektor også en institution i demokratiets hus, som potentielt kan være med til at understøtte fundamentet, væggene og taget, både i sit eget interne demokrati men også i det demokratiets hus i bredere forstand. Warren's system tilgang fremhæver altså, hvordan der er mange forskellige måder at bygge demokratiets hus på.

Dog er det værd at bemærke, at enkelte demokratiforståelser i litteraturen om den almene sektor ikke nødvendigvis dækker alle funktionerne i det demokratiske hus. Fx bruges betegnelsen "demokrati som livsform" flere steder i litteraturen. Sådanne forståelser beskæftiger sig ikke altid med beslutningstagning i demokratiet

² Deliberation dækker over en særlig proces for samtaler. Idéen er, at de processer, der skaber de bedst mulige politiske argumenter, er dem, hvor der foregår en diskussion mellem lige og frie individer. Her er tanken, at man aktivt skal arbejde med at udligne uligheder i politiske samtaler, således at ens dømmekraft kun formes i omstændigheder, hvor man er fri fra magthierarkier, og hvor alle deltagere respekterer hinanden (Habermas 1996: 151).

og ser det heller ikke nødvendigvis som det væsentlige for det levede demokrati. Dette framework kan godt omfavne disse forståelser af demokratiet, såfremt man kigger på dem som delelementer af et større demokratisk system, men frameworket vil vurdere dem som utilstrækkelige til at udgøre demokratiet som helhed. Med udgangspunkt i demokratihuset kan man lidt groft sige, at det er muligt leve på et godt fundament med vægge men uden tag, men så bor man altså ikke i et egentligt *demokratihus*. Dette betyder, at visse demokratiforståelser ikke ordentligt kan fanges af det demokratiske hus, og dét er værd at være opmærksom på, når man bruger huset til at analysere demokratiet.

Dette minimums-framework muliggør, at man kan give et større overblik over litteratur, som forstår demokrati på flere måder, og hvor deltagelse kan udspille sig i forskellige arenaer. For dette litteraturstudie betyder det, at man både kan kigge på studier af beboerdemokratiets formelle rammer, på studier, der undersøger forholdet mellem beboerne og nationale og kommunale demokratiske institutioner, og på studier, der betoner de uformelle måder demokratiet praktiseres i den almene sektor. Noget særligt ved den almene sektor er nemlig, at demokratiet i sektoren spiller sammen med mange forskellige demokratiske niveauer: lokale, kommunale og nationale. I forskningstermer ville man sige at den almene bolig sektor er indlejret i en multi-level governance struktur (Hooghe and Marks 2010). Disse forskellige niveauer i governance strukturen har hvert sit institutionelle framework, som har betydning for forskellige aktører i sektorens beslutningskompetence. Igennem Warren kan man altså fremhæve, hvordan disse forskellige institutionelle kontekster også har betydning for realiseringen af hver af de demokratiske funktioner på forskellige demokratiske niveauer. Hermed fungerer den almene sektor som en demokratisk arena på tværs af institutionelle kontekster, inden for hvilken beboere og andre relevante aktører skal navigere i forskellige regler og rammer, men hvor de på flere niveauer potentielt kan aktiveres i demokratiets grundlæggende idealer. Hermed finder hverken byggeprojekter, beboerdemokrati eller anden deltagelse i demokratiet i den almene boligsektor sted i isolation fra andre governance strukturer af mere eller mindre demokratisk art. Dette kunne f.eks. være bygningsreglementer, lokalplaner, kommunal styringsdialog, regional egnsudvikling og vedtagelser i Folketinget i form af love, bekendtgørelser, vejledninger eller lignende. Med andre ord er demokratiet i den almene sektor kun *én del* af et større rækkehus. Og den almene sektor praktiserer dermed obligatorisk selvstyre inden for rammer der afstukket af andre beslutningstagere, placeret uden for den almene sektor. Herunder eksempelvis markedskræfter, detailregulering, ghetto-lister og den danske parlamentaristiske norm om "ingen over og ingen ved siden af Folketinget".

Studierne vil i dette litteraturstudie blive kategoriseret på baggrund af de tre elementer i det demokratiske hus. Vi vil altså bruge Warrens (2017) funktioner til at systematisere, hvilke dele af demokratiet de forskellige studier undersøger, så vi kan danne et overblik over, hvad litteraturen om demokrati og deltagelse i den almene sektor siger noget – og lige så vigtigt: hvad den ikke siger så meget om. Således vil vi for hver funktion også slutte af med at pege på eventuelle videnshuller. Slutteligt vil vi opsamle på de videnshuller der går på tværs og reflektere over hvilke undersøgelser som dette framework ikke kan indkapsle.

Fremgangsmåde og empiri

Dette litteraturstudie dækker over 133 tekster. Litteraturen, der undersøges, beskæftiger sig specifikt med den almene sektor, og er hermed begrænset til tekster, der undersøger eller beskæftiger sig med almene boligområder i Danmark. Dette betyder dog ikke, at alle undersøgelserne nødvendigvis er lavet af danske forskere eller forskningsmiljøer, da den danske almene sektor tit undersøges som case i internationale forskningsmiljøer pga. beboerdemokratiet. Dette er nemlig helt særligt for Danmark. Herudover er litteraturstudiet begrænset til tekster, der eksplicit forholder sig til demokratiet. Dette er ikke ensbetydende med, at demokratiet nødvendigvis er hovedgenstandsfeltet for alle undersøgelserne, da mange af undersøgelserne som udgangspunkt fokuserer på andre spørgsmål. Dette skyldes, at den almene sektor udgør et interdisciplinært felt, og ikke alle fagligheder har demokrati som en af deres væsentligste forskningsområder. For at indkapsle tværfagligheden har vi altså taget studier med i litteraturstudiet, som ikke nødvendigvis ville blive klassificeret som "demokratistudier" af forskerne selv. Vi begrænser os dog her til tekster, der eksplicit laver en kobling mellem deres specifikke genstandsfelt i den almene sektor og demokrati (herunder de tre funktioner) og deltagelse, da hovedfokus for dette litteraturstudie er at afdække, hvad vi ved om netop demokrati og deltagelse på dette område.

Desuden har vi valgt at fokusere på litteratur skrevet efter 1984. Det har vi af to årsager. For det første er det i dette årstal, at beboerdemokratiet forankres som styreform gennem obligatorisk beboerflertal i de selv-ejende boligselskabers bestyrelser (Jensen 2006: 85; Bygge- og Boligstyrelsen 1995). For det andet kører denne kortlægning sideløbende med en historisk analyse af beboerrepræsentation i den almene sektor.

Teksterne, der behandles, er både forskningslitteratur og ikke-forskningslitteratur, men vi har anlagt et særskilt fokus på forskningslitteraturen. Forskningen dækker over peer-reviewed artikler og bøger udgivet af forskningsforlag. Ikke-forskningslitteratur dækker over bøger, rapporter, evalueringer, slideshows, avisartikler eller undersøgelser, der ikke er blevet reviewet af forskere eller har været igennem en forskningsmæssig redaktionel proces. Litteraturen er fundet gennem søgninger på google scholar med søgeordene: "Tenant democracy", "Resident democracy", "Tenant Participation", "Public Housing democracy", "social housing democracy", "Non-profit Housing democracy", "Public Housing participation", "Social Housing Participation", "Non-profit Housing participation", "Beboerdemokrati", "demokrati almene boliger", "Demokrati almene sektor" og "deltagelse almene boliger". Herudover er der fundet litteratur igennem forskellige studiers litteraturlister, Landsbyggefonden og Beboernes Landsforenings hjemmesider og igennem hjemmesider og dokumenter fra forskellige organisationer og netværk omkring den almene sektor. Desuden er der også fundet litteratur igennem anbefalinger fra de faglige vejledere tilknyttet projektet. Litteraturen er herefter blevet sorteret som hhv. forsknings- eller ikke-forskningslitteratur. Derudover er litteraturen blevet sorteret på baggrund af, hvilken del af det demokratiske hus teksterne beskæftiger sig med, hvilket fagfelt teksterne er en del af og hvilke undersøgelsesmetoder der er i brug i teksterne. I forbindelse med fagfelterne er forskningslitteraturen blevet kategoriseret på baggrund af de tidsskrifter, de er udgivet i. Udgivelser der ikke er udgivet i journaler, men som alligevel er skrevet af forskere i både forsknings- og ikke-forskningslitteratur, er blevet

kategoriseret på baggrund af studiets indhold og forskernes selvbeskrivelse af deres primære felt. Fordelingen af den litteratur, der behandles, kan findes i nedenstående tabeller og figurer:

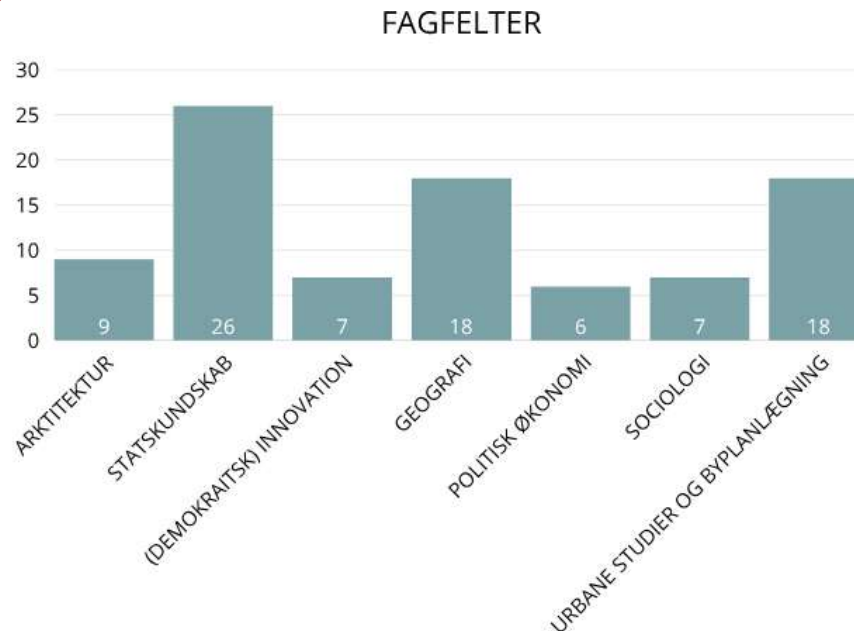
Figur 1: Typer af litteratur

Figur 2: Demokratiemner

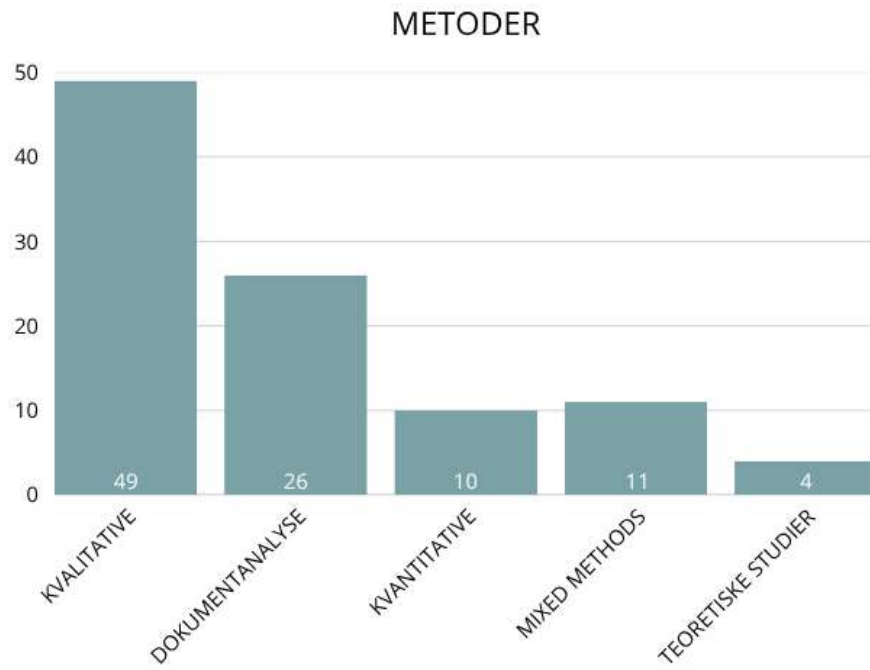

Figur 3: Fagfelter

40 tekster ikke kategoriseret her, dette skyldes at de består af den del af den ikke-forsknings litteraturen der ikke er skrevet af forskere fx. slideshows, avisartikler eller spørgeskemaundersøgelser udsendt af organisationer i sektoren.

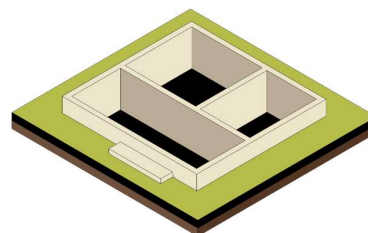
Figur 3: Metoder

31 tekster ikke kategoriseret her, dette skyldes at de ikke har anvendt en særskilt metode, dette kunne være: avisartikler, debatbøger eller dokumenter med vejledninger til forskellige processer.

Mægtiggjort Inklusion

For at en proces eller en institution, om det er en boligforening, et renoveringsforløb eller en national borgersamling, kan betegnes som demokratisk, bør man inkludere alle de relevante perspektiver og aktører i beslutningsprocesserne. I den formelle del af demokratiet i den almene sektor kunne dette bl.a. udspille sig ved at sikre sig, at flest mulige beboere er repræsenteret og deltager aktivt i afdelingsmøderne. Tanken er, at man på den måde sørger for, at beboernes perspektiver bli-

ver hørt, og at de har mulighed for at påvirke beslutninger i deres boligafdeling. Det bunder i, at man vil sikre det, man i demokratlitteraturen også kalder *demokratisk inklusion*. Demokratisk inklusion bygger på en idé om, at borgere bør have indflydelse på de beslutninger, der berører dem. Altså at man, for at kunne påstå at man har et "folkestyre", må sikre, at folket inkluderes i og dermed har indflydelse på beslutningerne. Man kan sige, at man må sikre, at ens fundament i det demokratiske hus er bygget op af de faktiske borgere, der skal leve i det.

Her skal man have for øje, at dette ideal ikke nødvendigvis implicerer, at alle altid skal inkluderes i alle beslutninger, men at netop de, der berøres af beslutningerne, skal inkluderes. Desuden sætter de fleste demokrati teorier en form for afgrænsning af at nogle befolkningsgrupper, selvom de påvirkes af beslutninger, ikke nødvendigvis kan forventes at blive inkluderet i beslutningsprocesserne på samme præmisser som andre. Det klassiske eksempel på dette er børn, som man sjældent bemyndiger med stemmeret. Endvidere, er der i demokratlitteraturen mange diskussioner af, hvordan forskellige grupper kan have forskellige inklusionshensyn, og hvordan disse hensyn skal vægtes. Desuden er der heller ikke enighed om, hvordan inklusionen sikres på bedst mulig vis. Nogle mener, at spørgsmålet om at være påvirket af en beslutning skal specificeres, og at kravet på medbestemmelse kun gælder for folk, der juridisk er underlagt en beslutning (Bengtsson 2021; Honohan 2018; Owen 2011; Abizadeh 2021). Omvendt snakker man i den grønne demokratlitteratur om, at vi bør forstå afgrænsningen af hvornår man er påvirket af en beslutning mere bredt og at man derfor også bør inkludere fremtidige generationers perspektiver i demokratiske processer, da de potentielt er påvirkede af beslutningens konsekvenser (Johnson 2007; Shrader-Frechette 2002; Goodin 2003). Der er også nogle, der foreslår, at de grupper, der er dybest påvirket af en beslutning, har særlige krav på inklusion, som demokratiets institutioner er nødsaget til at sikre (Afsahi 2022). Disse forskellige perspektiver har altså betydning, både for hvad inklusionen har til formål at gøre, men også hvem der skal inkluderes og hvordan.

I den almene boligsektor findes der lignende overvejelser omkring hvem der påvirkes af beslutningerne og hvilken betydning det har for inklusionen. Eksempelvis kunne man spørge om, hvem der påvirkes af et større renoveringsprojekt i en boligafdeling?

- 1) Er det de nuværende beboere i de pågældende afdelinger (igennem afdelingsmøder og beboerdemokratiet)?

- 2) Eller er det beboere i boligorganisationen som helhed? Idet boligorganisationen har ansvar for at afveje økonomien på tværs af forskellige afdelinger, og øvrige beboere i organisationen hermed påvirkes som konsekvens af enkelte afdelingers beslutninger.
- 3) Eller er det potentielt fremtidige beboere som skal bo i den almene sektor?
- 4) Eller er det det omkringliggende lokalsamfund som potentielt også påvirkes af beslutningerne i lokale afdelinger?

Sådanne demokratiteoretiske overvejelser og afvejninger af hvem der udgør beboerne og hvad det vil sige at være påvirket af en beslutning, ligger altså altid i baggrunden for den litteratur der beskæftiger sig med inklusion i den almene sektor, uagtet om litteraturen eksplicit beskæftiger sig med disse spørgsmål eller ej.

I demokratilitteraturen skelner man videre mellem at snakke om formel og mægtiggjort inklusion. Formel inklusion sikres ved, at alle, der bliver berørt, formelt set er inviteret til at give input. Mægtiggjort inklusion, derimod, handler om, at de berørte, ikke bare skal inkluderes i beslutningsprocesserne formelt, men at de skal have en reel magt og indflydelse på den beslutning, der skal træffes (Warren 2017: 44). Det er sidstnævnte, der er fremhævet i Warren's framework.

I det følgende gennemgår vi den del af litteraturen, der beskæftiger sig med mægtiggjort inklusion i den almene sektor. Her præsenteres studierne og deres demokratiske implikationer. Derefter udpeges eventuelle videnshuller i litteraturen. Vi har valgt at inddele litteraturen i tre emnefelt, da de afspejler det fokus, litteraturen har, når den beskæftiger sig med inklusionsspørgsmål: 1) Inklusion i beslutningsprocesserne 2) Inklusion i forbindelse med boligsociale indsatser og parallelsamfundsloven³, og 3) Inklusion gennem det fysiske rums muligheder (og begrænsninger) for at skabe betingelser for medejerskab.

Inklusion i beslutningsprocessen

Studierne af inklusionen i beslutningsprocesserne i det formelle demokrati beskæftiger sig primært med beboerdemokratiet og adresserer fire hovedproblematikker:

- 1) Udviklingen i graden af inklusion i den formelle medbestemmelse
- 2) Beboernes opfattelse af deres inklusion i beslutninger
- 3) Inklusion og selvtillid
- 4) Hvilken type af beboere inkluderes i forskellige formater?

Udviklingen i graden af inklusion i den formelle medbestemmelse

Her undersøger en række studier den organisatoriske udvikling over tid, og hvordan inklusionen er blevet institutionaliseret på en måde, der i mindre grad bemyndiger beboerne og dermed begrænser deres reelle indflydelse. Disse studier peger på:

³ Tidligere kaldet "ghettoloven"

- 1) De organisatoriske ændringer, der kom i spil i forbindelse med omlægningen af organisationsstrukturen fra 2015-2018 midlerne på det boligsociale, hvor man ikke officielt indtænkte beboerdemokraternes rolle (Nielsen et al. 2021: 17);
- 2) Den nye bestyrelse for helhedsplaner, hvor beboerdemokraterne ikke officielt er repræsenteret (Lilius og Nielsen 2024: 57; Skovgaard Nielsen og Lilius 2025);
- 3) Omlægningen af beslutningskompetence omkring boligsocial politik, der er blevet rykket fra statsligt niveau til et kommunalt niveau, idet kommunerne ikke nødvendigvis har en lige så stor interesse i at holde på udsatte beboere (Nielsen and Haagerup 2017: 147);
- 4) Parallelsamfundsloven, der centraliserede store dele af beslutningskapaciteten omkring renovering og nedrivning i staten, som ellers før lå hos boligorganisationerne og beboerdemokraterne selv (Kristjansen og Jensen 2022: 62; Noring og Struthers 2022: 268; Risager 2022)⁴; og
- 5) En neoliberal styringsstrategi, der afkoblede beboerne fra organisationerne og staten, hvor det udviklede sig fra, at man så dem som nogle med medbestemmende, til nogle der kun har 'indflydelse' på beslutningerne (Larsen og Lund Hansen 2015: 270; Risager 2023: 859; Skovgaard Nielsen og Lilius 2025).

Disse forskellige studier peger altså på, hvordan de organisatoriske ændringer har været med til at mindske både den formelle og den mægtiggjorte inklusion af beboerne i de formelle beslutningsprocesser.

Beboernes opfattelse af deres inklusion i beslutninger

Her peger en række undersøgelser på, at beboerne ikke oplever, at de er inkluderet i beslutningsprocesserne, fordi de enten bliver inkluderet for sent i processen, ikke inkluderes i de tilstrækkelige (løbende) beslutningsorganer eller ikke har medbestemmelse netop på de spørgsmål, der berører dem allermest (Kajita og Sand 2024: 20; Hansen og Langergaard 1095; Kjeldsen og Joseph 2025: 3145; Hansen et al. 2010: 88-89). Eksempelvis ses denne udfordring og frustration særligt i de områder, der er klassificerede som udsatte eller ghettoer, hvor beboere oplever, at de ikke har muligheden for at takke nej til eller reelt diskutere indholdet af de planer, der følger for deres område, fordi de i så fald mister retten til medbestemmelse (Kajita og Sand 2024: 21; Skovgaard Nielsen og Lilius 2025). Det samme kan identificeres i studier af, hvordan beboerdemokrater oplever, at de konstant kæmper imod effektivitetshensyn i større renoveringssager, og hvordan effektivitetshensynene tit kan ende med at være på bekostning af den løbende beboerinddragelse (Kjeldsen og Joseph 2025: 3144; Bech-Danielsen og Stender 2021: 18).

⁴ Punkt nummer 3) og 4) virker umiddelbart som modstridende dynamikker, da det synes usammenhængende, at der både er foregået en uddelegering af beslutningskompetence fra et nationalt niveau til et kommunalt niveau, samtidig med at beslutningskompetencen er blevet centraliseret i staten. Netop denne både-og dynamik på det almene område beskriver forfatterne Schultz Larsen og Delica (2021) som en form for 'policy schizophrenia', hvor man splitter og afkobler de forskellige dele af det politiske arbejde omkring den almene sektor, hvilke medfører interne modsætninger, og politik som på en og samme tid decentraliserer ansvar til boligområderne og kommunerne og samtidig recentrerer kontrollen over ressourcer og definitionsmagten til at udpege problemerne i staten (Schultz Larsen og Delica 2021: 439).

Inklusion og selvtillid

Desuden er en udfordring for at inkludere beboerne, at de oplever at mangle de fornødne kompetencer til at kunne vurdere de komplekse beslutninger, der skal træffes (Bech-Danielsen og Stender 2021: 71-72; Thomsen et al. 2016; Nielsen et al. 2025a: 11-12). Dette skaber en større afstand mellem beboerdemokratiet og den professionaliserede del af boligorganisationerne (Howells og Olesen 2025: 49). Denne afstand manifesterer sig blandt andet i de professionelles opfattelser af, hvad beboerne kan, og hvad beboerdemokratiet skal kunne. Her peges der på at beboerdemokraternes selvtillid kan forværres, hvis de professionelle ikke anser dem som kompetente beslutningstagere (Hansen og Langergaard 2017: 1096; Lilius og Nielsen 2024: 59; Jensen 1998: 134; Knudsen u.d.; Fehsenfeld og Ibsen 2016). Denne afstand og mangel på selvtillid kan medføre, at drøftelser og beslutninger de facto delegeres til de tekniske eksperter og administratorer, fordi beboerne ikke er klar over at de kan eller ikke ved hvordan de bør deltage i disse processer (Hansen og Langergaard 2017:1097). Dette gør sig særligt gældende når det kommer til budgetlægning og renoverings-sager (Bech-Danielsen og Mechlenborg 2017).

Hvilken type af beboere inkluderes?

Til sidst peger en række studier på, at kulturen omkring beboerdemokratiet, herunder afdelingsmøder, afdelingsbestyrelser og praksisserne indlejret i foreningsdemokratiet som helhed, er formet efter en bestemt type af beboer. Hermed egner beslutningsprocesserne sig dårligt til at inkludere de beboere, som ikke kan genkende sig selv i det format (Hansen og Langergaard 2017; Noring og Struthers 2022; Jensen 1999; Kjeldsen og Joseph 2025; Flinker 2011; Agger 2017). Her ser nogle af studierne f.eks. på, hvordan markedsnarrativer fra New Public Management-regimer, der anser beboere som kunder, kan være med til pacificere de civile dyder, der er nødvendige for, at nogle typer af beboere engagerer sig i beboerdemokratiet (Hansen og Langergaard 2017: 1088-1090; Jensen 1998: 130). Desuden skal man være klar over, at der ikke altid er overensstemmelse i forventningerne til, hvad beboerdemokrati og deltagelse bør bestå i fra hhv. systemets governance-logik og beboernes egen opfattelse af, hvad de skal og bør (Noring og Struthers 2022: 263). Studier påpeger desuden, at det er krævende at være beboerdemokrat, fordi det demokratiske landskab er komplekst at navigere i, hvilket gør det svært at rekruttere til de opgaver, som foreningsdemokratiets logik pålægger de enkelte beboere i afdelingerne (Jensen 1999: 179; Hansen og Langergaard 2017: 1097). Desuden kan selve den måde, beboerdemokratiet er organiseret på, i sig selv være en udfordring for deltagelse, pga. den måde det positionerer beboerne på som reaktive og modarbejdende overfor boligorganisationen (Kjeldsen og Joseph 2025: 3135).

Demokratiske opmærksomhedspunkter

Disse hovedproblematikker har nogle implikationer fra et demokratisk perspektiv. Hvis man anerkender, at demokratisk legitimitet indebærer at beboere skal have indflydelse på de beslutninger, som berører dem, kan en svækkelse af beboerdemokraters adgang til væsentlige beslutningsorganer udgøre et demokratisk problem, såfremt dette sker foruden en plan for at sikre inklusionen af beboere på anden vis. Idet man risikerer at forringe både den formelle og reelle inklusion af beboernes perspektiver i beslutningsprocesserne. Ligeledes har beboernes oplevelse af, hvordan de inkluderes i beslutningsprocesserne, betydning for deltagelsen. Dette kan man se i nogle afdelinger, hvor der blandt beboerne er opstået en mistillid til, at deres indflydelse er reel og ikke bare symbolsk (Kajita og Sand 2024; Kjeldsen og Joseph 2025; Coit 1984: 586-587; Bech-Danielsen 2017: 48; Hansen et al. 2010: 13-14). Hvis man ikke oplever, at ens deltagelse har reel betydning, og man derfor ikke føler sig reelt inkluderet, kan det betyde, at man som beboer mister motivationen til at deltage i de formelle beboerdemokratiske organer (Hansen et al. 2010: 16). Herudover kan den øgede afstand mellem beboerne og de professionaliserede dele af sektoren medføre, at beboerne føler sig fremmedgjort fra de beslutninger, de reelt skal deltage i (Hansen og Langergaard 2017: 1094-1095). Her viser studier et behov for, at de administrative organer bør understøtte beboerne, så de ikke kun sikres formel adgang. (Sommerville 1998; Jensen 1998). Ifølge Jensen (1998) er der altså behov for uddannelse, info og socialisering for beboerne før man kan opfylde kriterierne for en reel inklusion (Jensen 1998: 134).

Til slut lægger litteraturen op til at tænke over, hvilke formater der bedst inkluderer de beboere, der ikke aktiveres i de nuværende formater for beslutningsprocesserne. Disse beboere kan inkluderes ved at kombinere beboerdemokratiets institutioner med andre demokrativærktøjer eller ved at gøre brug af uformelle måder at mobilisere beboeres nysgerrighed⁵ på, således at dem, der er ferme i foreningsdemokrati, ikke dominerer (Kjeldsen og Joseph 2025: 3149; Agger 2017: 177, 185; Kristjansen 2022; Knudsen U.D.; Bech-Danielsen og Mechlenborg 2017: 69; Delica og Elbeshausen 2013). For at undersøge hvorvidt man kan inkludere andre typer af beboere i det formelle demokrati, kan man desuden trække på erfaringer fra andre former for demokratisk innovationslitteratur (Kristjansen og Jensen 2022; Landsbyggefonden u.d.; Torfing et al. 2021). Dog peger nogle studier på, at man ikke alene bør trække på de deliberative idealer, man finder i litteraturen for demokratisk innovation, da social ulighed også kan reproducere sig internt i deliberative processer for beslutningstagning (Kjeldsen og Joseph 2025: 3137; Kristjansen og Jensen 2022: 69). Andre studier foreslår, at man afprøver en række små afgrænsede værktøjer, hvor beboere kan deltage på forskellig vis, og som man kan iværksætte med udgangspunkt i en fælles brainstorm eller visionsdag (Agger 2017: 191; Bican 2017: 215), mens man også kan forsøge at inkludere helt nye grupper, som man f.eks. har gjort gennem forsøg med børnedemokrati (Boligselskabet AKB, Rødovre & Konradi 2016; Boligselskabet AKB, Rødovre & Konradi 2019). Dog skal man være opmærksom på, om initiativerne foregår på beboernes egne præmisser og med øje for den kontekst, som beboerne befinder sig i. Ellers risikerer man, at initiativerne opleves som noget, eksterne beslutningstagere pålægger området (Fehlsenhendt og Ibsen 2016).

Boligsocial inklusion og parallelsamfundsloven

Der findes en væsentlig mængde litteratur om inklusion, som særligt fokuserer på det boligsociale område. Studierne af inklusionen i forbindelse med det boligsociale område undersøger primært tre hovedproblematikker:

⁵ I Domus Vista satte man bl.a. en informationscampingvogn op om områdefornyelse, der pga. dens udseende tiltrak en del opmærksomhed. Desuden begyndte man at afholde fælles gratis frokoster, hvor beboerne kunne lære hinanden at kende (Agger 2017: 184-185). Man kan også lave mindre opgavegrupper, der fokuserer på, at beboere skal løse konkrete

- 1) Inklusion af udsatte beboere
- 2) Territorial stigmatisering
- 3) Fremmedgørelsen af den "ikke-vestlige" beboer

Inklusion af udsatte beboere

I forlængelse af de ovenstående pointer om de administrative organers rolle i at understøtte beboernes kapacitet og motivation viser studierne fra det boligsociale område, at der er særlige inklusionsudfordringer for de mere udsatte beboere. En formel invitation til at få indflydelse på beslutninger ikke tilstrækkelig for de udsatte beboere. Her er det også nødvendigt, at disse beboere inkluderes på præmisser, der er tilgængelige for dem. Eksempelvis peges der på, hvordan man i forbindelse med renoveringsprojekter er nødt til at tænke det boligsociale ind i beslutnings- og planlægningsproceduren⁶. Dette er for at sikre, at alle beboerne er med på, hvad der skal ske, og for at de føler medejerskab over de beslutninger og indgreb i deres hjem og område, der skal foretages (Bech-Danielsen og Mechlenborg 2017: 80-81; Bech-Danielsen og Stender 2017: 50-53, 198; Bech-Danielsen og Stender 2021: 99-100). Herudover påpeger forskningen, at man for at inkludere flere også skal have for øje, at andre mere uformelle formater kan inkludere beboere, der ellers ikke deltager (Bican 2017: 145). Her ligger der både en opgave i at få folk til at dukke op til (nye) arrangementer, men også i at fastholde nye deltagende. Begge dele kræver en særlig indsats fra de ansatte frontmedarbejdere (Agger 2017: 186-187). Dog skal man i forbindelse med nye eksperimenter være opmærksom på, at frivillige indsatser også kan have en slagside for beboerne. Hvis eksterne projektledere, frivillige eller forskere kommer ud for at igangsætte et nyt projekt, skal man være opmærksom på, at beboerne ikke skal føle sig observeret men som en del af processen, og at problemer og løsninger bør findes og defineres på beboernes egne præmisser for at have reel succes (Fehsenfeldt og Ibsen 2016: 15).

I samspil med disse argumenter findes der også i forskningslitteraturen en kritik af den administrative adskillelse, der er opstået imellem de boligsociale indsatser og beboerdemokratiet. Dette skyldes særligt, at den har ført til mindsket indflydelse på det boligsociale område fra beboerne i de enkelte afdelinger og hermed mindre samtænkning af det boligsociale og den demokratiske inklusion (Nielsen et al. 2021: 17). Hertil fremhæves, at der er gode grunde til at samtænke boligsocial inklusion og demokratisk inklusion (Agger 2017: 192-193; Boligselskabet AKB, Rødovre & Konradi 2016: 34-35)⁷.

problemer (Torfing et al. 2021; Henriksen 2024), eller tage lokale biblioteker i brug som steder for mobilisering (Delica og Elbeshausen 2013)

⁶ Et eksempel på dette kunne være at indtænke en personlig kontakt i forbindelse med projektet, så de ved, hvem de skal række ud til, hvis de har spørgsmål eller forespørgsler (Bech-Danielsen og Stender 2021)

⁷ Som et eksempel på et initiativ, der har forsøgt sig med dette, peger Bican (2017: 231) på Forandring og Fællesskaber (Lejerbo 2007), som var et initiativ, der ville sikre en indsat både på det demokratiske og sociale område gennem en række tiltag i Gyldenrisparkens helhedsplan.

Territorial stigmatisering

Herudover er der en række studier, der beskæftiger sig med stigmatisering og specifikt med parallelsamfundslovens betydning for, hvad der kaldes territorial stigmatisering. Territorial stigmatisering betegner, hvordan særlige boligområder kan blive anset som skampletter og herigennem legitimere diskriminerende interventioner. Disse territoriale interventioner vil tit overlappe med racistisk eller klassesdiskriminerende politik (Schultz Larsen og Delica 2024). Studier betoner, hvordan der er sket en udvikling i den danske selvforståelse af de almene boliger, hvor de er gået fra at blive anset som universelle boliger, til at de nu i høj grad anses og italesættes som sociale boliger. Dette medfører en stigmatisering af beboerne i den almene sektor, da de italesættes som adskilt fra resten af samfundet (Howells og Olesen 2025: 43-44; Høghøj 2023: 220). Denne ændrede opfattelse har manifesteret sig gennem indførelsen af, hvad der i daglig tale kaldes 'parallelsamfundsloven'. Her peger studier på, hvordan parallelsamfundsloven fungerer som en form for territorial stigmatisering af beboere i ghettoområderne (Olsen and Larsen 2022; Risager 2023; Sørensen et al. 2024; Seemann 2021). Denne form for politik medfører interventioner, der tit opererer med en ikke-kontekstbetinget forståelse af, hvad der udgør et (udsat) boligområde. Dette betyder, at man i forbindelse med helheds-/handleplaner pålægger området universelle løsninger, der ikke forholder sig til de egentlige konkrete udfordringer i området (Schultz Larsen og Delica 2021: 435; Gulsrud et al. 2026; Bjørn 2008: 17). Staten bliver en af de hovedinstitutioner, som er med til at producere sociale problemer gennem en territorial stigmatisering, som muliggør politik, der under dække af renoverings- og omformningsprojekter i virkeligheden forsøger at udstøde de beboere, man har besluttet udgør problemet (Schultz Larsen og Delica 2024: 35; Fabian og Lund Hansen 2020: 139; Lundsteen 2023: 19; Engberg 2000; Bech-Danielsen og Stender 2017: 180; Stender et al. 2025). For at mindske de negative konsekvenser ifm. fraflytningspolitik opfordrer flere undersøgelser til at øge inddragelsen af beboere tidligt i processerne for ombygningen af boligområderne (Bech-Danielsen og Stender 2017: 186-187; Bech-Danielsen og Mechlenborg 2017: 70).

Fremmedgørelsen af den "ikke-vestlige" beboer

Desuden er der også lavet en række analyser af, hvordan "ikke-vestlige" beboere gennem parallelsamfundsloven bliver gjort til problemet, der hermed legitimt kan diskrimineres, både gennem lovgivningen men også i dagligdagen (Lundsteen 2023: 17, 19; Kajita og Sand 2024; Sørensen et al. 2024; Seemann 2021). Ikke-vestlige beboere i ghettoområderne italesættes som nogen, der ikke deltager og ikke har demokratiske værdier (Jensen og Söderberg 2021: 11; Seemann 2021). Litteraturen fremhæver, at der i parallelsamfundsloven ligger en diskurs, der påstår, at planen vil integrere, men som på en og samme tid ekskluderer ikke-vestlige fra den danske identitet (Simonsen 2016: 84, 88; Fabian og Lund Hansen 2020: 132). Hermed er parallelsamfundsloven med til diskursivt at producere de parallelsamfund, som den har til formål at opløse (Simonsen 2016: 96; Seemann 2021). Der er i forskningslitteraturen dog en diskussion af, i hvor høj grad (diskussionerne af) parallelsamfundsloven "sætter sig" i de ikke-vestlige beboeres selvopfattelse og dermed får som konsekvens, at de trækker sig fra demokratisk deltagelse (se f.eks. Risager 2022 overfor Fabian og Lund Hansen 2020: 136-137, Bech-Danielsen og Stender 2021: 103 og Bech-Danielsen og Mechlenborg 2017: 69). Uagtet om det sætter sig i beboerne selv, peger analyserne næsten alle på, at parallelsamfundsloven har politiske og materielle

konsekvenser. Det har den, da den legitimerer en fratagelse specifikke borgeres rettigheder og fordrer en særlig neoliberal forståelse af demokratisk politik og inklusion (Madsen et al 2025: 290; Schultz Larsen og Delica 2021: 437; Schultz Larsen og Delica 2024: 189; Bernhardt et al. 2025: 99-100; Risager 2023; Seemann 2021).

Demokratiske opmærksomhedspunkter

Fra et demokratisk perspektiv er det helt centralt, at man sikrer inklusionsmekanismer, der får de svageste beboere med⁸. Boligsociale initiativer er derfor et væsentligt emne for demokratisk inklusion i den almene sektor (Agger 2017). Endvidere peger Lilius og Nielsen (2024: 61) i forbindelse med parallelsamfundsloven på, hvordan en dobbelt marginalisering af socialt udsatte beboere finder sted i ghetto-områderne. Marginalisering bliver dobbelt ved, at beboere, som allerede er socioøkonomisk udsatte, samtidig pådrages en mindskelse af deres demokratiske indflydelse gennem parallelsamfundsloven. Dette medfører altså tilmed en demokratisk ulighed for dem, der er socioøkonomisk mindst ressourcestærke på tværs af sektoren (Lilius og Nielsen 2024: 61; Skovgaard Nielsen et al. 2023). Desuden peger Olsen og Larsen (2023: 149, 158) på, hvordan parallelsamfundsloven muliggør en politisk undtagelsestilstand, under hvilken man kan legitimere at fraskrive folk deres rettigheder og bruge værktøjer uden for den gældende lovgivning. Det kan medføre, at ghettobeboere, her særligt de ikke-vestlige beboere, ikke inkluderes på lige vilkår med alle andre i beboerdemokratiet eller demokratiet generelt.

Alligevel viser studier også nogle inklusionsmekanismer, som er blevet medført i kølvandet af parallelsamfundsloven i kraft af nye narrativer om områderne (Madsen et al. 2025; Bernhardt og Schwiertz 2025; Bech-Danielsen 2017: 194; Eriksson et al. 2022). Her undersøges, hvordan der er blevet faciliteret inklusion igennem modnarrativer til stigmatiseringen, hvor beboerne i Mjølnerparken skabte en mod-diskurs omkring området som deres "hjem" og "fællesskab" (Bernhardt og Schwiertz 2025: 51). Hermed var de med til at praktisere nye måder at blive inkluderet som borgere og beboere på (Bernhardt og Schwiertz 2025: 41-42). Madsen et al. (2025) viser også, hvordan sociale bevægelser kan bidrage til at skabe nye forestillinger om, hvem det almene boligkollektiv er og kan være gennem kollektive fremstillingsprocesser (Madsen et al. 2025: 292).

Dele af litteraturen beskæftiger sig også med, at det at være et "parallelsamfund" ikke nødvendigvis er et demokratisk problem i sig selv. Det, at marginaliserede grupper klumper sig sammen, kan faktisk skabe en form for lokale tilhørsforhold, sammenhængskraft og politisk selvtillid, som kan skabe grund for demokratisk deltagelse (Schultz Larsen og Delica 2021: 427; Andersen og Pløger 2007: 1366; Skovgaard-Nielsen og Jepsen 2020: 49; Agger 2017; Maurer et al. 2023: 8). Denne mobilisering fra bunden skal dog støttes af sektoren for at sikre egentlig inklusion, så man ikke risikerer, at det kun er nogle særligt ressourcestærke, der kan mobilisere og styre dagsordenen (Andersen og Larsen 2004: 240-241; Hansen et al. 2025). Eksempler på, at lokale tilhørsforhold kan være væsentlige, har man set i forbindelse med fornyelsesprojekter på Nørrebro (Skytt-Larsen et al. 2024b; Bech-Danielsen 2017:

⁸ Et eksempel på sådan en mekanisme kunne være at sikre betaling/løn for det frivillige arbejde, som beboerne ligger i deres forening (Fehsenfeldt og Ibsen 2016: 23).

45; Nielsen et al. 2025a). Ved projektet kaldet "bevægelsestorvet" nedlagde man f.eks., som led i fornyelsen, hegnene rundt om området for at åbne op imod den brede offentlighed. Denne åbning af området kom på bekostning af en følelse af lokalt medejerskab og tilknytning til området blandt beboerne (Nielsen et al. 2025a: 23). Herudover ser man også det lokale tilhørsforholds betydning i forbindelse med ufrivillige flytninger af beboere til nye boligområder, fordi de frakobles deres sociale netværk. Dette kan have omfattende konsekvenser for deres oplevede inklusion, hvis ikke der faciliteres positive relationer i modtagerområdet (Skovgaard Nielsen og Jepsen 2020)

Medejerskab og bæredygtighed

Til sidst er der studier, der fokuserer på bygningerne og områdernes rolle i inklusionen. Denne del af inklusionen er der skrevet betydeligt mindre om end de to ovenstående områder. I dette afsnit gennemgår vi to hovedemner, som vi finder i litteraturen:

- 1) Medejerskab og inklusion i det fysiske rum
- 2) Inklusion og bæredygtighed

Medejerskab og inklusion i det fysiske rum

Der er studier, der peger på, at bebyggelserne kan muliggøre, men også begrænse inklusionen, idet de kan være med til at påvirke beboernes oplevelse af medejerskab over deres hjem og områder (Nielsen et al. 2025a). I studier af, hvordan det fysiske rum kan inkludere flere og øge medbestemmelsen, lægges der vægt på, hvordan mere fleksible byggestrukturer i fællesarealerne kan skabe bedre og mere langsigtede betingelser for velfungerende naborelationer, skabe mere medejerskab over omgivelserne og initiere mere uformelle fællesskaber og samhørighed gennem det at "pynte" ens hjem (Høghøj et al 2024: 5, 7; Corlin og Madsen 2024; Agger 2017: 191; Bican 2016: 133; Christensen et al. 2019). Dette er blandt andet testet i ordningen AlmenBolig+, hvor beboere i langt højere grad har mulighed for at lave de sidste interiørbeslutninger og løbende drive vedligeholdelsen af deres hjem (Nielsen 2017). Tanken er, at det på en og samme tid kan sænke udgifterne ved bebyggelsen og vedligeholdelsen og samtidig give beboerne en oplevelse af medejerskab. Dette initiativ er dog primært testet i områder, hvor borgerne er socioøkonomisk bedre stillet end de gennemsnitlige almene beboere (Nielsen 2017: 146). Herudover peger et studie af et initiativ omkring fælles haver på, at der er potentielle barrierer i forbindelse med at inkludere socioøkonomisk udsatte beboere og beboere med ikke-vestlig baggrund i projekter om at skabe medejerskab over fællesarealer. Disse barrierer kan f.eks. være sproglige eller økonomiske (Christensen et al. 2019). Desuden skal man i udsatte boligområder have for øje, at omdannelsesinitiativer med henblik på at skabe fælles faciliteter af udsatte beboere også

kan opleves som en moraliserende magtudøvelse fra de ressourcestærke beboere (Bech-Danielsen og Stender 2017: 24, 41). Hermed kan sådanne initiativer risikere at mindske følelsen af inklusion i fællesskabet.

Inklusion og bæredygtighed

Et studie undersøger, hvordan ikke-menneskelige aktører (herunder eksempelvis bygningerne eller udearealerne) altid interagerer med de menneskelige aktører (beboerne eller de ansatte) i almene boligområder (Jessen og Tietjen 2020). Dette betyder, at de ikke-menneskelige aktører altid er en del af det kollektiv, som beboerne skal navigere i, når de skal træffe beslutninger om renovering og vedligeholdelse. De ikke-menneskelige aktører er både med og modspillere, som – uagtet om man vil det eller ej – påvirker mulighedsrummet, som beboerne opererer i. Forfatterne understreger, at en anerkendelse af dette implicerer, at vi er nødt til at inkludere de ikke-menneskelige aktører i vores beslutninger om vedligehold og fremtidige udviklinger af de almene boligområder (Jessen og Tietjen 2020: 491).

Et studie af Manzo et al. (2023) peger på, hvordan forholdet mellem mennesker og steder er gensidigt skabt af både menneskene og stederne (Manzo et al. 2023: 38). Hermed peger de på, hvordan landskabsarkitekter, der arbejder i almene boligområder, spiller en særlig rolle for at indgå i samskabelsen af grønne initiativer. De skal nemlig forholde sig til lokale fortolkninger af steder og beboernes forståelse af deres værdi og mening, samtidig med at de skal skabe mere bæredygtige løsninger for landskabet over tid, hvis grønne initiativer skal lykkes (Manzo et al. 2023: 47). Hermed ligger der en afvejning mellem sikre hensyn til både beboere og steder - nutidige såvel som fremtidige - i de beslutninger, der ligger omkring almene områder. Et andet studie af Maurer et al. (2023) har i den forbindelse undersøgt hvordan digitale værktøjer der inddrager beboerne i at kortlægge de steder i deres områder som de finder meningsfulde, kan hjælpe til at skabe en mere retfærdig tilgang til planlægningen og implementeringen af såkaldte *nature-based solutions*⁹. Det kan de fordi man igennem sådanne værktøjer tilføjer et socialt element i ens bæredygtighedsinitiativ.

⁹ *Nature-based solutions* udgør bæredygtige initiativer der har til formål at beskytte, styre og genoprette økosystemer.

Demokratiske opmærksomhedspunkter

For demokratiet i den almene sektor specifikt er en væsentlig del af inklusionen knyttet op på en oplevelse af medejerskab over bygningerne og områderne. Hermed er en demokratisk implikation, at måden, bebyggelserne og områderne er indrettet på, kan have betydning for, hvorvidt beboerne føler sig inkluderet som nogle med medbestemmelse over deres boligområde.

Denne oplevede tilknytning til steder og bebyggelser er også relevant i forbindelse med inklusion i bæredygtighedsinitiativer i sektoren. Her er der dog i litteraturen en opmærksomhed på, at forskellige bæredygtighedsinitiativer ikke bør ske på bekostning af inklusionen af udsatte grupper. Ritts og Rutts (2024) studie peger på, hvordan bæredygtighedskampagner ikke altid er ligeligt oplevet. For minoritetsunge med "ikke-vestlig" baggrund i Urbanplanen ser man, hvordan bæredygtighedspolitikker og initiativer, der vil skabe flere grønne områder, har været med til at producere uretfærdighed og oplevelser af frustration, tab og mangelfuldhed (Ritts og Rutt 2024: 632, 635). De "ikke-vestlige" unge oplever, at disse initiativer ikke er lavet for dem eller med deres fremtid in mente, men at de har til formål netop at ekskludere dem ikke bare fra deres boligområde, men også fra at være egentlige borgere (Ritts og Rutt 2024: 644; Manzo et al. 2023: 41).

Til sidst åbner denne særlige rolle, som bebyggelserne og områderne spiller for demokratiet i almene boligområder også for, om inklusionen bør udvides til ikke-menneskelige aktører. Implikationen er, at hvis ikke-menneskelige aktører altid spiller en rolle for beslutningerne, bør deres perspektiver tænkes med og inkluderes i overvejelserne.

Videnshuller i litteraturen

Litteraturen om demokratisk inklusion i den almene sektor har nogle områder, der er mere belyste end andre. For det første fremhæves diskussionerne omkring hvilke "beboer"grupper der påvirkes af beslutningerne, og hermed bør inkluderes i processen, sjældent eksplicit i de undersøgelser der laves. Hermed mangler der viden om hvad det vil sige at være påvirket af en beslutning i den almene sektor og hvilke implikationer det har for inklusionen.

Herudover knytter meget af forskningen om boligsociale udfordringer sig specifikt til parallelsamfundsloven. Parallelsamfundsloven er et væsentligt forskningsområde i demokratiregi, da den har haft vidtrækkende konsekvenser både for "ikke-vestliges" status i det danske demokrati og for beboerdemokratiet i de afdelinger, den gælder for. Imidlertid betyder det dog, at der er relativt få studier af, hvordan boligsocial ulighed påvirker demokratisk inklusion i områder, der ikke er klassificeret som ghettoer, men som stadig rummer udsatte beboere.

Samtidig har forskningen overvejende fokus på demokratiet udadtil og på formel deltagelse, mens de interne processer og deres praktiske betydning for inklusion i foreningerne er mindre belyst. Man kan her skelne imellem, hvad demokratiteorien betegner som ekstern inklusion, altså hvem der formelt kan sidde med ved bordet, og intern inklusion, som handler om, hvorvidt deltagerne har mulighed for at komme til orde og påvirke og forme det sociale rum, som de navigerer i (Young 2010). Der findes kun få udgivelser med fokus på, hvordan inklusion kan sikres internt i møder og beslutningsfora (se fx. BL u.d.c; BL u.d.d; BL u.d.f; BL u.d.g; BL u.d.h), og forskningslitteraturen om den almene sektor adresserer sjældent, hvilke måder man kan sørge for, at beboerne også internt er inkluderet i de demokratiske institutioner¹⁰.

Til sidst er det værd at bemærke, at der i demokratlitteraturen er et voksende fokus på grønne demokrati-forståelser, hvor man samtænker deltagelsesdemokrati og grøn omstilling og diskutere muligheder for at udbrede (demokratiske) rettigheder til ikke-menneskelige aktører¹¹. Denne samtænkning er ikke på samme måde afspejlet i litteraturen om den almene sektor. Her ser man snarere, at bæredygtighed og demokrati undersøges som separate felter. I den forbindelse peger et kommende studie af Gulsrud et al. (2026) på, hvordan separationen af bæredygtighedsinitiativer fra boligsocial- og demokratisk inklusion medfører en tilgang til klimatilpasning, der prioriterer efficiens og regulatorisk compliance over lighed, deltagelse og levede erfaringer (Gulsrud et al. 2026: 11). En universel strategi omkring compliance og efficiens glemmer at tage højde for, at bæredygtighedsinitiativer vil ramme forskellige samfundsgrupper i ulige grad, hvilket kan stille særlige krav til den demokratiske inklusion, da nogle beboere vil være mere berørte end andre.¹² Herudover ligger der også et uudforsket potentiale i at undersøge hvordan inklusionen af det ikke-menneskelige (eks. Igenennem rettigheder til naturen) kunne se ud i konteksten af den almene sektor, og hvad en mægtiggørelse af disse aktører konkret ville indebære.

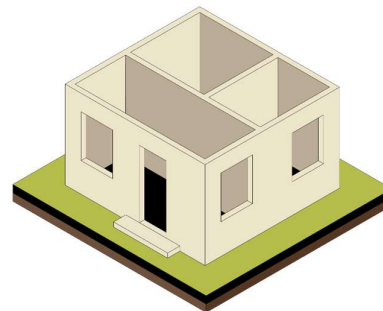
¹⁰ Her kunne man med fordel orientere sig i borgersamlingslitteraturen, som på grund af deres organisering med udgangspunkt i deskriptiv repræsentation bygger på en del erfaringer og overvejelser omkring, hvordan man internt sikrer inklusionen af dem, der ikke sædvanligvis er repræsenteret eller deltager i det almindelige demokrati.

¹¹ Et relevant eksempel på dette er f.eks. Brøndby Kommunes samarbejde med Democracy X om at skabe "Grønne Nabofællesskaber" (Democracy x og Grønne Nabofællesskaber 2024)

¹² I demokratiteorien er der en diskussion om, hvorvidt inklusion gælder alle der er berørte af en beslutning i lige grad, eller om der bør stilles særlige krav til inklusion i situationer, hvor nogle er meget dybere berørte af en beslutning end andre (Afsahi 2022)

Kollektiv dagsordenssættelse og viljedannelse

Når politik skal formes, uanset om det er afdelingspolitik i et boligområde eller politik på samfundsniveau, kræver det, at emner sættes på dagsordenen. Endvidere kræver det, at de, der skal træffe beslutninger om emnerne på dagsordenen, danner sig en holdning til dem. I nogle demokratiforståelser¹³ vægtes procedurerne for dagsordens- og viljedannelse særligt højt, da de anses som essentielle for, at politikken kan kvalificeres og derved tilskrives demokratisk legitimitet. Disse demokratiforståelser argumenterer for at demokratiet må udspringe af institutionaliseringen af hensigtsmæssige procedurer for dagsordenssætning og viljedannelse, hvor forskellige grupper har mulighed for at påvirke, hvad der diskuteres og udøve indflydelse på hinandens holdninger i debatten. Hermed kan man sige, at den kollektive dagsordenssættelse og viljedannelse handler om at opbygge rammen for demokratiets hus: Væggene i huset udgør altså her rammen for, hvordan politisk diskussion faciliteres, sikres og praktiseres i demokratiet.

Dette afsnit handler om den litteratur, som fokuserer på, hvordan dagsordenen sættes, og de betingelser beboere agerer i, når de skal danne sig en holdning inden for en given dagsorden. Her vil vi fokusere på tre emner, der fylder indenfor denne litteratur: 1) modstand på dagsordenen, 2) uformel dagsordenssættelse og viljedannelse og, 3) mødekommunikationen.

Modstand og protest på dagsordenen

Der findes en række studier af modstand og protester i den almene sektor, og hvordan de spiller en rolle i at få særlige emner på dagsordenen. Disse studier operer på forskellige demokratiske niveauer, hhv. lokale og nationale, hvilket også fremhæver de mange måder deltagelsen kan udspille sig på i det komplekse landskab som den almene boligsektor udgør. Vi har inddelt litteraturen i to underemner:

- 1) Er modstand en demokratisk form for deltagelse?
- 2) Mobilisering og politisk engagement

¹³ Herunder er det særligt de deliberative forståelser, hvor institutioner der faciliterer deliberationen blandt beslutningstagere, er helt afgørende. Samtidig fokuserer agonistiske modeller på, hvorledes det netop er igennem viljedannelsen, at man kan forme de politiske identiteter, der er nødvendige, for at man kan mobilisere grupper til at deltage i politik. For liberale demokratiforståelser vægtes viljedannelses processer i mindre grad, så længe der er sikret de nødvendige frihedsrettigheder (herunder ytrings-, tanke og pressefrihed) til at undgå manipulation af befolkningen.

Er modstand en demokratisk form for deltagelse?

I litteraturen om demokrati i den almene sektor er der forskellige opfattelser af, hvad der kvalificerer sig som demokratisk deltagelse. Nogle studier arbejder ud fra en idé om, at det først er egentlig demokratisk deltagelse, når man dukker op til de mere formaliserede afdelingsmøder eller bruger de officielle kanaler til at yde indflydelse. I kontrast til dette peger andre studier på, hvordan modstand igennem hærværk, klager og protester tilmed kan fungere som en form for deltagelse, netop ved at udfordre den dagsorden, som lægges for dagen i de formelle organer. Hermed virker der til at være en skarp kontrast imellem enten:

1) at anse klager, protester og hærværk som noget, ikke-deltagere gør, efter en beslutning er truffet. Hermed forstås denne form for deltagelse som udemokratisk og som en form for hindring eller problem for det lokale demokrati (Jensen et al. 1999; Christensen et al. 2019; Bech-Danielsen og Stender 2021; Hansen et al. 2010), eller,

2) at anse klager, protester og hærværk som en måde netop at deltage på ved at sætte ens utilfredshed på dagsordenen og sige fra overfor politik, man ikke er enig i (Kajita og Sand 2024; Bernhardt og Schwiertz 2025).

Særligt den anden forståelse af deltagelse kan kobles til litteratur, der betoner, hvordan beboernes følelse af ansvar for lokalområdet kan udspille sig på mange forskellige måder. Nielsen et al. (2025b) viser eksempelvis, hvordan beboeres overvågning og indrapportering af uønsket adfærd – såsom dokumentation af uretmæssig brug af fællesfaciliteter – kan forstås som en form for hverdagsdeltagelse, der udspringer af stolthed og oplevet ejerskab over stedet (Nielsen et al. 2025b: 19). Denne type praksis udfordrer en skarp opdeling mellem deltagelse i beboermøder og dagsordensættende adfærd i fællesarealerne og peger på, at ansvarstagen udenfor de formelle rammer også kan udgøre en deltagelsesform.

Endelig understreger et studie nødvendigheden af at skelne mellem forskellige typer af deltagende beboere. Bernhardt og Schwiertz (2025) differentierer mellem aktive og mere aktivistiske former for deltagelse, hvor den aktive beboer deltager på mere traditionelle måder, imens den aktivistiske beboer i højere grad deltager på måder, der udfordrer og siger fra med mere radikale værktøjer. Denne typologi tydeliggør, at demokratisk engagement ikke er entydigt, men antager forskellige udtryk med varierende grader af konflikt og institutionel forankring.

Mobilisering og politisk engagement

I forbindelse med folketings- og kommunalvalg kan man se, at andelen af borgere, der stemmer, er væsentlig lavere for dem, der bor alment, end for den resterende del af befolkningen (Hansen 2020; Hansen 2022; Hansen 2024). Desuden viser en undersøgelse også at den politiske deltagelse i samfundspolitik, i både formel og uformel forstand, er lavere blandt almene beboere end i den øvrige del af befolkningen (Arndal 2008). Dette kunne indikere, at beboerne ikke udnytter deres muligheder for at have indflydelse på den politiske dagsorden i samfundet, og at de hermed har et relativt svagt engagement som samfundsgruppe i det danske demokrati. Imidlertid peger studier af sociale bevægelser i den almene sektor på, at det er muligt at mobilisere almene beboere politisk.

Denne litteratur fremhæver, hvordan modstand og protest er et værktøj, beboere i almene boliger gennem tiden effektivt har benyttet sig af til at få sat boligsociale emner på dagsordenen og få indflydelse på den førte politik. Studierne viser, hvordan almene beboere har været med til at forme dagsordenen for den politik, der føres i sektoren. Her peger Høghøj (2024) på eksempler fra protester, der fandt sted i Gellerupplanen, Vollsmose og Brøndby Strand i 70'erne, som viste, hvordan man gennem lokal mobilisering kunne mobilisere beboere i andre områder til aktiv deltagelse i den almene sektor og påvirke den politik, der var lagt for dagen i områderne. Siden da er der lavet studier af bevægelser som Almen Modstand, Boligaktion og Andromeda 8220. Disse studier peger på, hvordan der er en vilje og evne til at mobilisere sig om en særlig form for deltagelse blandt beboere i sektoren, når modstanden mod den nationale eller lokale politik, der føres, vokser sig stor nok (Bernhardt og Schwiertz 2025; Fabian og Lund Hansen 2020; Bernhardt et al. 2025; Madsen et al. 2025; Eriksson et al. 2022).

Dog peger studier også på, at den almene boligsektor er placeret i et krydspres i det danske demokrati, da den er underlagt flere reguleringsformer både igennem selvforvaltning og beboerdemokrati, men også regulering igennem staten og markedet, som kan have betydning for hvilken politisk rolle sektoren kan spille (Jensen 1997: 117-118; BL 1995). Hermed kan beboernes rolle fremstå uklar og været præget af til tider modsatrettede forventninger, og det kan gøre det svært for dem at vide, hvorhenne og hvordan de skal positionere sig som demokratiske aktører (Howells og Olesen 2025: 44-45; Jensen, 1995; Jensen 1997: 117; Sørvoll og Bengtson 2020).

Demokratiske opmærksomhedspunkter

Litteraturen fremhæver at det er uklart, hvordan demokratisk deltagelse for beboerne skal forstås, og samtidig er det uklart, præcist hvilken rolle den almene sektor skal spille i det bredere demokratiske landskab. Hermed er der ikke enighed om, hvordan beboerne skal agere for at kvalificerer sig som demokratiske aktører. Det er derfor oplagt at kigge nærmere på, hvordan deltagelse kan (og bør) forstås i den almene sektor. Således skaber man sig et tydeligere billede af, hvilke beboere der deltager i dagsordens og viljedannelsesprocesser og på hvilke måder (Hansen og Langergaard 2017; Jensen et al. 1999: 20). Herudover viser studierne af sociale bevægelser, at der er kapacitet til mobilisering af sektoren i det bredere civilsamfund, og at det hermed er muligt for beboerne i den almene sektor at positionere sig som en politisk aktør i det demokratiske landskab – også udenom de eksisterende institutioner. Det er hermed hverken mangel på politiske evner eller vilje (alene), der afholder beboere fra at deltage. Det kunne altså tyde på, at det ikke er fordi, at beboerne er apatiske, at den demokratiske deltagelse (både i beboerdemokratiet og til folketings- og kommunalvalg) er relativt lav (BL 2023; Hansen 2020; Hansen 2022; Hansen 2024; Arndal 2008; Jensen et al. 1999; Hansen et al. 2010: 16). Tværtimod kan det også skyldes, at demokratiformen og de politiske emner, der sættes på dagsordenen, synes at ligge langt fra beboernes virkelige bekymringer (Hansen og Langergaard 2017:1097; Kajita og Sand 2024: 20; Agger et al. 2013: 73). Hermed er der muligheder i at kigge på, om politikken og visionerne omkring den almene sektor kan formidles og arrangeres på en måde, så beboerne tydeligere kan se koblingen mellem deres demokratiske deltagelse og de emner, der fylder noget i deres liv. Netop denne formidlingsopgave kastede Mellemfolkelig Samvirke/Actionaid Danmark sig over i Tingbjerg i forbindelse med kommunalvalget 2025. Hovedparten af bebyggelserne i Tingbjerg er almene boliger, og de havde den laveste stemmeprocent ved kommunalvalget i 2021 på kun 33%. Efter en intensiv indsats fra organisationen opnåede området en stemmeprocent på hele 47% til kommunalvalget i 2025. Der er endnu ikke lavet komplette analyser af, hvor stor en del af denne stigning konkret kan tilskrives mellemfolkelig samvirkes arbejde, men alligevel giver den markante stigning anledning til at overveje, om disse alternative dagsordens- og viljedannelsesindsatser kunne have betydning for mobiliseringen (Ballenstedt 2025; Villesen 2025).

Tidligere eksperimenter lavet i et samarbejde mellem forskere og Rådet for Etniske Minoriteter, der har forsøgt at øge deltagelsen ved lokal mobilisering igennem ophængning af valgplakater, har dog ikke vist signifikante effekter på valgdeltagelsen (Hansen 2017; Hansen 2022). Dog viser undersøgelsen fra år 2017, at plakatoophængningen, for de grupper som var mindst tilbøjelige til at stemme, havde en statistisk signifikant mobiliserende effekt på næsten fire procentpoint (Hansen 2017).

Uformel viljedannelse

Man kan danne sin mening til forskellige idéer på mange forskellige måder og i flere forskellige fora. Nogle danner sine holdninger til de officielle møder andre danner dem igennem sociale interaktioner med naboer og venner. Hermed kan viljedannelsesprocesser være mere eller mindre formaliserede. I undersøgelserne af demokratiet i den almene sektor fokuserer nogle studier også på de mindre formelle måder, hvorpå beboerne behandler de emner, de skal beslutte sig om, og hvordan de gennem netværk med hinanden også former deres holdninger og idéer. I dette afsnit undersøger vi to underemner, der fylder i litteraturen:

- 1) Social interaktion
- 2) Afledt viljedannelse

Social interaktion

Nogle studier undersøger, hvordan social interaktion og fællesskab kan være uformelle indgangsvinkler til at engagere flere beboere og sprede væsentlig information blandt beboerne (Agger et al 2013: 58, 63; Jensen 1998; Bech-Danielsen og Stender 2017: 67; Delica 2016; Hansen et al. 2010; Fehsenfeld og Ibsen 2016). Et studie viser, hvordan uformel sladder på gangene kan fungere som en måde, hvorpå væsentlig information kan spredes i boligforeningerne, hvorved man kan få beboere aktiveret til at forme positioner på de spørgsmål, der skal træffes beslutninger om (Kajita 2023). Her lægges der op til, at arkitekturen kan være med til at forme den måde, som informationen bevæger sig på i de mere uformelle dele af viljedannelsesprocesserne, da den kan muliggøre fællesområder, der i højere grad fordrer sladder og social omgang mellem naboer (Kajita 2023).

Herudover er der en del studier, der viser, hvordan hyppigheden af sociale arrangementer også kan være med til at styrke viljedannelsesprocesserne, da de udgør uformelle fora, hvor man i samspil med andre kan vende og udforske, hvordan man kan forholde sig til sin bolig og sit område på (Kajita og Sand 2024: 30; Mahncke & Wiking 2025: 121; Christensen et al. 2019: 6).

I undersøgelser fremhæves det også, at uformelle og alternative former for engagement og deltagelse udgør et væsentligt supplement til det formelle beboerdemokrati (Fehsenfeld og Ibsen 2016). Ifølge BL deltager kun 13 pct. af de almene beboere aktivt i det formelle beboerdemokrati, mens 9 pct. engagerer sig i boligområdet uden for de formelle strukturer, og omkring 20 pct. er frivillige uden for boligområdet (BL 2023). Dette indikerer, at en betydelig del af beboerne er villige til at indgå i frivillige fællesskaber. Særligt de yngre beboere synes, det er vigtigt, at det skal være sjovt og socialt at engagere sig i frivilligt arbejde (BL 2023). Et studie peger desuden på en sammenhæng mellem naborelationer, tilfredshed og deltagelse. Jensen et al. (1999: 43–45) dokumenterer, at beboere, der er mere tilfredse med deres boligafdeling, både har hyppigere sociale kontakter og deltager oftere i afdelingsmøder. Sociale relationer fungerer dermed ikke blot som et mål i sig selv, men kan også være en forudsætning for, at beboere engagerer sig i fælles beslutningsprocesser. Desu-

den viser BLs (2023) frivillighedsundersøgelse, at hele 47% af de aktive i det formelle beboerdemokrati angiver, at årsagen til at de deltager i det formelle beboerdemokrati er, at de ønsker at påvirke nabo- og fællesskabet.

Afledt viljedannelse

En anden måde, hvorpå uformel viljedannelse kan faciliteres, er ved at en beboers deltagelse afledes af andre i deres netværks deltagelse. Her peger eksperimenter som børnedemokrati på, hvordan forældrene til de deltagende børn pludselig selv blev nødt til at forholde sig til beboerdemokratiet, da deres børn blev engageret. Det gjaldt selv, hvis forældrene tidligere ikke var synderligt engagerede (Boligselskabet AKB, Rødovre & Konradi 2016: 38). Denne sammenhæng understreges af forskningseksperimenter, hvor sms'er til unge vælgere med opfordringer til at stemme viste sig at have spill-over effekter på andre i husholdningen (f.eks. forældre), der også øgede deres tilbøjelighed til at stemme (Bhatti et al. 2017). En lignende afledt viljedannelse i husholdningerne udfoldede sig også i forbindelse med plakateksperimenterne i de almene boligområder til kommunalvalget 2017, hvor man så, at plakaterne havde en signifikant effekt på små husstande med to-tre stemmeberettigede og øgede valgdeltagelsen med omkring fem procentpoint. Dette tyder på, at sociale normer og pligten til at stemme kan forstærkes gennem andre i små husstande (Hansen 2022). I forlængelse heraf peger en undersøgelse på, at unge ville deltage mere i beboerdemokratiet, hvis der var en form for mentor eller praktikordning i bestyrelsen, hvor man kunne få lov til at blive lært op uden et for stort formelt ansvar (Agger et al. 2013: 63).

Demokratiske opmærksomhedspunkterne

Litteraturen peger på hvordan at politik ikke kun former og udspiller sig i officielle institutioner, men også i uformelle mikrointeraktioner med andre. Derfor er det afgørende for ethvert demokrati, at der også eksisterer mere uformelle fora, hvor reglerne for, hvordan man kommunikerer og deltager, er bredere og mere løst defineret. Dette kan styrke de uformelle måder, hvorpå beboerne danner sine holdninger, og hvad de vurderer, er vigtigt, da det kan åbne en dialog mellem naboer, der er mindre styret af de formelle institutioner (Agger et al 2013: 58, 63; Kajita 2023; Delica 2016; Fehsenfeld og Ibsen 2016). Disse uformelle måder at sprede information og styrke en aktiv viljedannelse på kan være nødvendig for at sikre en højere grad af tilknytning til de diskussioner og beslutninger, der også behandles i det mere formelle demokrati. Hvis man ønsker at forstå det fulde billede af beboernes engagement, peger disse studier altså på, at man ikke kun skal undersøge den formelle deltagelse, men at man også må afdække, hvordan dagsordener og holdninger dannes gennem uformelle processer.

Formel kommunikation

Der er også lavet en række studier, der behandler kommunikationen til de mere formelle møder. Her peger studierne på tre forskellige hovedproblematikker for kommunikation i beboerdemokratiet:

- 1) Kommunikative betingelser: Sprog og tid
- 2) Metadiskussion og arbejdsdeling
- 3) Konflikt og deliberation

Kommunikative betingelser: Sprog og tid

Den første udfordring drejer sig specifikt om betingelserne for kommunikationen til møder. Her ser man særligt to gennemgående udfordringer: fælles sprog og nok tid. I forbindelse med sprog er der særligt to aspekter. Den første udfordring er, at ikke alle beboere taler dansk, eller at kan have svært ved at tale dansk (Bech-Danielsen og Stender 2021: 77-78; Bech-Danielsen og Stender 2017; Hansen et al. 2010: 16, 83). Da hovedsproget for beboerdemokratiet, både i forbindelse med materialer og møder, er dansk, sætter det særligt denne gruppe af beboere ude af stand til at forholde sig til de spørgsmål, der behandles (Edlund og Houlind 2024: 16). Den anden sproglige udfordring handler om, at der ofte bruges et teknisk sprog, eksempelvis i forbindelse med renoveringssager eller budgetlægning, som beboerne skal forholde sig til på afdelingsmøder og i løbende udvalg (Bech-Danielsen og Mechlenborg 2017: 68). Disse sproglige udfordringer kan både opstå beboerne imellem, men også mellem beboerne og det administrative personale. Det tekniske sprog kan medføre, at nogle beboere melder sig ud af diskussionerne og dermed afholder sig fra at danne holdninger, fordi de oplever, at de mangler den fornødne viden og de sproglige kompetencer til at kunne være

med. I litteraturen opfordres der altså til at sikre sig, at beboerne i forbindelse med renoveringsprojekter er "ordentligt informeret" om processen (Bech-Danielsen og Mechlenborg 2017: 68).

Til sidst er tidsstyring også en del af de kommunikative betingelser, der kan skabe udfordringer (Torfing et al. 2021: 364). En undersøgelse fra BL (2023) viser, at tid og overskud er en stor faktor for mangel på engagement. I undersøgelsen svarer 40%, at de ikke kan motiveres til at deltage mere i det formelle beboerdemokrati, fordi de ikke har tid eller overskud til overs. Ønsker man at skabe gode betingelser for deltagelse, er det derfor vigtigt at afveje, hvor længe møderne kan vare, og hvornår på dagen møderne kan placeres (Bech-Danielsen og Stender 2021: 77; Agger et al. 2013: 40; Kajita og Sand 2024: 31; Hansen et al. 2010: 83, 87; Høilund 1997: 119-120). I forbindelse med tidsstyring har forfatterne af hæftet *Håndbog om bestyrelsesarbejde*, på baggrund af to eksperimenter, udviklet en række råd til bestyrelser: 1) Hold fokus på opgaven, der skal løses, 2) parker emner for en stund, 3) spørg dig selv, når man møder stærkt divergerende pointer: "kan jeg leve med det?", og 4) præciser formålet med møderne (Agger et al 2013: 42, 46).

Metadiskussion og arbejdsdeling

Herudover peger studier på, at der sjældent afholdes metadiskussioner om, hvordan beboerne selv definerer deltagelse og demokrati, og derfor er der sjældent enighed om, på hvilke kommunikative præmisser beboerne deltager. Beboeres engagement og forståelse af deltagelse er tæt forbundet med deres forskellige "ways of life" og demokratiopfattelser, hvilket betyder, at særlige deltagelsesformer ikke nødvendigvis opleves som lige relevante eller tilgængelige for alle (Jensen 1999: 175-176). Her peger et studie på, hvordan man kan måle deltagelsen i møderne igennem en form for deltagelsesstige bestående af 8 trin. Den laveste grad af deltagelse er på de nederste trin: 1) manipulere og 2) terapi. På disse trin er det ikke deltagende beboere, der bestemmer, men udefrakommende magthavere der forsøger at uddanne eller helbrede beboerne. På de næste trin 3) informere 4) konsultere og 5) berolige lytter man til beboerne, men de er ikke garanteret indflydelse. I øverste trin 6) partnerskaber og forhandling 7) delegeret magt og 8) beboerkontrol har beboerne en styrende magt (Lilius og Nielsen 2024: 52-53). De viser, at deltagelsen i beboerdemokratiet i den almene sektor bevæger sig ned ad stigen for deltagelse, særligt i de udsatte områder, der er underlagt en helheds- eller udviklingsplan (Lilius og Nielsen 2024: 60). Andre studier peger på, hvordan en løbende metadiskussion i beboerdemokratiets afdelinger er nødvendig for at imødegå de kommunikative udfordringer. En sådan metadiskussion skal lægge op til, at beboerne selv skal være med til at beslutte og definere betingelserne for demokrati (Hansen og Langegaard 2017: 1102-1103; Agger 2017: 189-190). Metadiskussionen er ikke kun central i relationen mellem beboerne, men bør også behandles internt i bestyrelserne eller styregrupper (Hansen et al. 2013: 9-10; Agger et al. 2013; Høilund 1997: 123), idet klare forventninger, roller og arbejdsformer er afgørende for at kunne invitere andre beboere meningsfuldt i processen (Agger et al. 2013: 7; Høilund 1997: 127-130). I denne forståelse er det altså bestyrelsens rolle at sikre, at der er intern afklaring om beboerdemokratiets form forud for bredere inddragelse.

I forlængelse heraf har Landsbyggefonden i et internt notat undersøgt nye inddragelsesformer, som opgavegrupper og ad hoc-demokrati (Landsbyggefonden 2023). Med opgavegrupper og ad hoc-demokrati uddelegeres kompetencer til mindre, tidsafgrænsede eller tematiske grupper som en form for arbejdsdeling (Høilund 1997: 156-157). Dette anbefales, fordi det kan øge deltagelsesmulighederne og facilitere en løbende metadiskussion om, hvordan man kan styrke demokratiet i afdelingen (Landsbyggefonden 2023; Lilius og Nielsen 2024: 55; Hansen og Langegaard 2017: 1089). Samtidig peger erfaringer på, at en mere kontinuerlig organisering af sådanne grupper kan understøtte et demokrati, hvor beboere engagerer sig ud fra interesse og kapacitet (Kajita og Sand 2024: 31; Agger et al. 2013: 24).

Konflikt og deliberation

Metadiskussionerne kan også spille en rolle i forhold til at forebygge konflikter ved at skabe fælles spilleregler (Høilund 1997: 146-147). Her er tanken, at konflikter er et problem for særligt bestyrelsernes arbejde, da det kan medføre, at nogle afholder sig fra at deltage (Agger et al. 2013: 16). Undersøgelser viser, at der mangler værktøjer til at kommunikere ordentligt med hinanden, når konfliktbølgerne går for højt (Agger 2017: 190-191; Bech-Danielsen og Mechlenborg 2017: 80; Hansen et al. 2010: 53-56). Et konkret eksempel viser, hvordan uklarhed om bestyrelsens opgaver og formandens rolle kan føre til frustration og konflikt, når forskellige forestillinger om ansvar kolliderer (Agger 2017: 189). Derfor understreges vigtigheden af at skabe rum for interne drøftelser om motivationer, drømme og grænser for engagement, idet sådanne metasamtaler kan styrke samarbejdet og forebygge eskalerende konflikter (Agger 2017: 190). Samtidig fremhæves behovet for at tilføre bestyrelserne ressourcer og redskaber til konfliktbehandling og tydelig kommunikation. Her foreslås konkret, at man anvender et mere eksplicit sprogbrug, hvor deltagerne tager ejerskab over egne holdninger og præciserer, hvem de taler på vegne af, frem for at anvende diffuse henvisninger til, hvad "man" mener (Agger 2017: 190-191). Herudover antyder en undersøgelse også, at øget deltagelse i mere uformelle fællesskaber og initiativer, hvor naboer kan komme i kontakt med hinanden, kan være med til at dæmpe konflikt-niveauerne (Hansen et al. 2010).

En anden vej at gå i forhold til at skabe bedre præmisser for dialogen er at søge mod deliberation. Deliberation betegner en specifik form for samtale og procedure, hvor en dialog kan kvalificeres igennem særlige spilleregler (Landsbyggefonden 2023: 1; Kjeldsen og Joseph 2025; Hansen et al. 2025: 55). Antagelsen er her, at en professionelt faciliteret deliberativ proces med bred repræsentation fra beboerne både kan højne den epistemiske kvalitet af beslutningerne og styrke deres legitimitet. Dertil kan deliberation udjævne konfliktbølgerne, således at de sættes inden for en ramme af rationel diskussion (Landsbyggefonden 2023; Torfing et al. 2021). I modsætning til det deliberative perspektiv påpeges det dog også, at beboerdemokratiet ikke kan eller bør være konfliktfrit, men at der – særligt i udsatte boligområder – er behov for at gentænke de eksisterende processer og supplere dem med nye former for involvering og konfliktbehandling, så konflikter ikke underminerer deltagelsen, men snarere fungerer som en aktiv del af en demokratisk proces (Bech-Danielsen og Stender 2021: 79).

Demokratiske opmærksomhedspunkter

Litteraturen peger på at en utilstrækkelig facilitering af kommunikationen i beboerdemokratiet, fx pga. mangel på gode kommunikationsværktøjer, kan svække viljedannelsesprocessernes legitimitet. Det er fordi sproglige barrierer, tidsknaphed, høje konflikt niveauer og teknisk fagsprog skaber ulige deltagelsesbetingelser og hermed begrænser de perspektiver, der bliver behandlet. Desuden kan et fravær af løbende metadiskussioner om demokrati, roller og deltagelsesformer bidrage til, at magt potentielt forskydes nedad på deltagelsesstigen (Lilius og Nielsen 2024). Derudover viser erfaringer, at tydeligere rammesætning, arbejdsdeling og deliberative eller alternative inddragelsesformer kan have potentiale til at styrke viljedannelsesprocesserne eller skabe nye betingelser for dem.

Videnshuller i litteraturen

Litteraturen om procedurerne for viljedannelse og dagsordensættelse i den almene sektor er relativt begrænset. Der findes kun relativt få studier, der empirisk undersøger, hvordan forskellige processuelle tiltag kan anvendes til at ændre eller styrke tilgangen til henholdsvis viljedannelse og dagsordensættelse (Sørvoll og Bengtsson 2021: 395). Dermed er der relativt lidt litteratur der beskæftiger sig med de politiske diskussioner, som udspiller sig i den almene sektor. Herunder særligt hvorvidt og på hvilke måder substansen af forskellige diskussioner er, eller ikke er, politisk.

Derudover er dagsordensættelsen i det formelle beboerdemokrati kun i begrænset omfang belyst i forskningen. Spørgsmål om, hvad der faktisk kommer på dagsordenen, hvem der har indflydelse på dagsordensfastsættelsen, og om denne proces kan organiseres på alternative måder, er kun sjældent genstand for selvstændige analyser. Dette efterlader et videnshul i forhold til forståelsen af, hvordan formelle rammer og uformelle magtforhold former beboernes prioriteringer.

Endelig mangler der studier, som undersøger, hvilke perspektiver der dominerer i viljedannelsesprocesserne. Der er begrænset viden om, hvem der kommer mest til orde på møderne, hvordan forskellige aktører kommunikerer deres synspunkter, og i hvilken grad bestemte former for argumentation eller deltagelse favoriseres frem for andre. Studier fra andre kontekster i kommunikation og inklusion viser, at der tit er systematiske forskelle på spil, i forhold til hvem der tager ordet i diskussioner, og at disse forskelle ofte er påvirket af måden, hvorpå kommunikationen faciliteres (Elder et al. 2025; Laurison 2015; Karpowitz et al. 2012; Dalton 2017). Der mangler altså undersøgelser af hvordan disse forskelle udspiller sig i beboerdemokratiet, og hvilke værktøjer der kan sikre bredere engagerende viljedannelsesprocesser. Samlet set peger disse mangler på et behov for mere empirisk forskning i de konkrete processer, hvor viljen og dagsordenen formes i den almene sektor.

Kollektiv beslutningstagning

Om det er et valg af en afdelingsbestyrelse eller en godkendelse af en helhedsplan, vil en demokratisk proces tit udmønte sig i en eller anden form for beslutning. Disse beslutninger kan følge forskellige demokratiske beslutningslogikker. De kan f.eks. være styret af en repræsentativ institutionel kontekst, hvor valgte repræsentanter beslutter på vegne af de repræsenterede, eller af konsensus krav, hvor alle skal blive enige, før en beslutning kan indtræffe. Kollektiv beslutningstagning i den almene boligsektor er kendetegnet ved et samspil mellem flere demokratiske beslutningslogikker (se f.eks. Høilund 1997: 183-204).

Centralt i litteraturen står spændingen mellem repræsentative og deltagende logikker, som er resultatet af historiske og institutionelle betingelser i sektoren. Som Hansen og Langergaard påpeger, afspejler den almene sektor på én gang en repræsentativ demokratiform gennem valgte afdelings- og organisationsbestyrelser og samtidig et ideal om deltagelses- og foreningsdemokrati forankret i sektorens historiske rødder (Hansen & Langergaard 2017: 1089). Flere studier understreger, at disse demokratiske former derfor ikke fungerer isoleret, men snarere er i konstant samspil på tværs af niveauer. Andersen og Pløger argumenterer bl.a. for, at velfærdsstatens politiske projekter, som den almene sektor er en del af, nødvendiggør en kombination af repræsentativt demokrati og mere agonistiske¹⁴ og direkte former for deltagelse (Andersen & Pløger 2007: 1365). For at blive i metaforikken om det demokratiske hus, viser disse diskussioner, at den almene sektor potentielt har et tag, der er bygget af to forskellige typer af materialer, og diskussionen går altså på, om og hvordan man kan få disse materialer til at matche.

Hermed vil dette afsnit fokusere på den litteratur, der undersøger hhv. 1) deltagelsens relation til kollektiv beslutningstagning og 2) de repræsentationsforståelser og dynamikker, der dominerer på tværs af de demokratiske niveauer i sektoren.

Deltagelsesdemokratiet

Deltagelse som demokratisk ideal fylder en del i litteraturen om kollektiv beslutningstagning i den almene sektor. I dette afsnit giver vi et overblik over studier, der undersøger deltagelsen fra to forskellige vinkler:

- 1) Foreningsdemokratiet
- 2) Deltagelse i at gøre den almene sektor "til fælles"

¹⁴ Agonisme betegner en særlig forståelse af demokratisk konflikt, hvor politik handler om at bekæmpe andre grupper/identiteter som modstandere snarere end som fjender (Mouffe 2007). I denne forståelse er demokratiske kampe altid et nulsumsspil, hvor der vil være vindere og tabere af konflikterne.

Foreningsdemokratiet: Demokrati som livsform

Beboerdemokratiet består grundlæggende i, at beboerne som lejere har medbestemmelse over det bolig-område, de bor i. Det manifesterer sig ved, at de kan tage aktiv del i beslutningsprocesserne om, hvordan deres boliger skal forvaltes og benyttes, her særligt i forbindelse med afdelingsmøderne (Høilund 1997: 12-113). Dog er deltagelse i beboerdemokratiet rodfæstet i et ideal om foreningsdemokrati, hvor man deltager i kraft af sit medlemskab i foreninger og hermed i kraft af sin væren som medborger. Ifølge Kristjansen og Jensen kan den almene sektor karakteriseres som et forsøg på at anvende beboernes bestyrelsesdeltagelse som et middel til at fremme aktivt og lokalt medborgerskab, altså det man også ville kalde for demokrati som livsform (Kristjansen & Jensen 2022: 59). På den måde er formålet med de kollektive beslutninger i foreningsdemokratiet i mindre grad at opnå kollektive beslutninger i sig selv, men snarere hvordan disse beslutningsprocesser kan hjælpe med at styrke det levede demokrati. Beboerdemokratiet bør således ikke blot fungere som en demokratisk beslutningsstruktur, men også som en arena for politisk og social læring, det kan være med til at uddanne beboere til at agere som demokratiske medborgere i samfundet (Sørvoll og Bengtsson 2021; Arndal 2008).

Samtidig peger anden litteratur på, at der er sket en forskydning i beboernes deltagelsesformer over tid (Jensen et al 1999; Jensen 1998; Hansen og Langegaard 2017). Jensen et al. bemærker en tendens til, at lovgivningen bevæger sig i retning af øget deltagelsesdemokrati, mens beboerne i stigende grad orienterer sig mod et mere individualiseret "supermarkedsdemokrati", hvor engagement er selektivt og situationsbestemt. Her bliver beslutningstagningen mere central, men samtidig også mere individualiseret og mindre kollektiv (Jensen et al. 1999: 9). Således er der altså sket et skifte i tilgangen til demokratisk deltagelse blandt mange beboere der i mindre grad er motiveret til at engagere sig på foreningsdemokratiets præmisser, på trods af, at det netop er disse præmisser, deltagelsen baseres på. En undersøgelse viser, at beboerne ikke motiveres til at deltage i alle de frivillige aktiviteter, foreningsdemokratiet ligger op til, men netop kun motiveres, hvis de frivillige aktiviteter giver mening for dem i den konkrete kontekst (Fehsenfeldt og Ibsen 2016: 10). Dette skyldes blandt andet, at de frivillige strategier, ifølge beboernes opfattelse, ikke kun er tilkoblet demokratiske intentioner om mægtiggørelse, men også fungerer som et forsøg på at spare på de økonomiske ressourcer (Fehsenfeldt og Ibsen 2016: 11). Fehsenfeldt og Ibsen (2016) understreger derfor, at man skal være opmærksom på, om de samskabelsesinitiativer, man laver for at styrke foreningsdemokratiet i almene boligområder, har til formål at skabe mere demokrati eller bare mere effektiv og billig styring (Fehsenfeldt og Ibsen 2016: 12). Denne overvejelse har betydning for formålet med og udformningen af de kollektive beslutningsprocesser i den almene sektor.

Den almene sektor som "en fælled" (et fælles gode)

Udover disse demokratiske logikker peger litteraturen inden for politisk økonomi på en alternativ tilgang til deltagelse og kollektiv beslutningstagning. Her analyseres den almene sektor som et fælles gode, en såkaldt "fælled" (commons). Når man anser almene boliger som en fælled, følger det, at boligerne ikke bare tilhører beboerne, men samfundet. Hermed rækker beslutningerne udover de enkelte beboere. Beslutningstagning kan derfor ikke kun køre i et snævert foreningsspor, der er behov for løbende at gøre de almene boliger til

fælles (commoning). Dette indebærer, at demokratiet i den almene sektor fungerer som en praksis, der organiserer processer for, hvordan man bruger og bevarer almene boliger som fælles ressourcer, og hvordan man organiserer de sociale regler omkring boligerne. Tanken er, at beslutninger om økonomi, bygninger og byrum vedrører fælles goder, og at disse beslutninger derfor kræver særlige governance-logikker.

Larsen og Lund Hansen (2015) argumenterer for, at det kan være misvisende at betragte boliger som fælleder i traditionel forstand, men fremhæver samtidig, at almene boliger kan forstås som resultatet af processer for at gøre noget til fælles (commoning) (Larsen & Lund Hansen 2015: 263). Desuden peger de på, at hvis man tænker på den almene sektor som en fælled, er den i stigende grad udfordret ved at være blevet underlagt kommodificerede og neoliberale styringsformer. Disse tendenser modarbejder commoning-processer (Larsen & Lund Hansen 2015: 264). Frandsen og Hansen (2020) viser tilmed, hvordan finansieringen af den almene sektors fysiske udvikling i stigende grad er blevet overladt til sektoren selv gennem Landsbyggefonden, hvis midler opfattes som beboernes fælles opsparing, selvom fonden er statsligt reguleret (Frandsen & Hansen 2020: 18). Denne konstruktion har bidraget til en stigende italesættelse af ansvarliggørelse og selvstændiggørelse af sektoren. Denne debat blev særligt politisk italesat i forbindelse med omlægningerne i 2000'erne (Frandsen & Hansen 2020: 19).

I tråd med dette viser andre analyser, at sektorens økonomiske autonomi er politisk betinget og dermed skrøbelig. Risager dokumenterer, hvordan den almene sektor er gået fra at være "næsten urørlig" til at være genstand for markant statslig intervention (Risager 2023: 853). Fælled-logikken peger således både på potentialer for kollektiv handlekraft igennem processer for at gøre noget til fælles (commoning) og på de strukturelle begrænsninger, der samtidig påvirker mulighederne for kollektiv beslutningstagning i den almene sektor.

Demokratiske opmærksomhedspunkter

Litteraturen viser, at det har nogle implikationer for, hvad man forventer af beboerne, og hvordan man forholder sig til processerne for kollektiv beslutningstagning hvis man opfatter foreningsdemokratiet som den politiske kerne af demokratiet i den almene sektor. Her vil beslutningskompetencen og processen på sin vis være mindre central, og vægten vil i stedet ligge på at sikre medlemmernes tilhørsforhold og engagement i afdelingen, at skabe fælles præferencer og idéer om fællesskabet og at integrere alle deltagernes synspunkter (Jensen 1999: 175-176). Dette sætter høje krav til, hvad det indebærer at deltage i demokratiet, mens det samtidig er uklart, hvordan man skal koordinere at træffe beslutninger. Med demokratiet som livsform bliver væsentligheden af kollektiv beslutningstagning for demokratiet derfor sat på spidsen.

Herudover ligger fælled-logikken op til at åbne diskussioner for, hvad der kendetegner fælles ejerskab over ressourcer, og hvad det gør ved beslutningskompetencen. Studierne åbner for spørgsmål som: På hvilke måder er beboerne bare lejere, og hvornår/hvordan er de medejere over boligerne? Hvem har den primære råderet over "opsparingen" i landsbyggefonden? På hvilke måder udfordrer processer for at gøre noget til fælles den afdelingsdemokratiske ramme for boligområderne i den almene sektor? Og hvilke demokratiske beslutningslogikker egner sig bedst, når man har at gøre med processer for at gøre noget til fælles?

Repræsentation

I den almene sektor og i det danske samfund generelt er det lovmæssigt gennem valgte repræsentanter, at demokratiet er institutionaliseret. I dette afsnit vil vi have fokus på studier, der undersøger, hvordan repræsentationen udspiller sig i praksis, og hvordan man kan forstå repræsentationens muligheder og begrænsninger. Tre emner undersøges:

- 1) Forskellige former for repræsentation
- 2) Fremtidsrepræsentation og renovering
- 3) Deskriptiv repræsentation

Former for repræsentation

I den almene sektor vælges der repræsentanter på flere forskellige niveauer i organisationsstrukturen. På det lokale niveau i boligafdelingerne vælger man til afdelingsmødet i første omgang repræsentanter til afdelingsbestyrelsen, som er den, der repræsenterer hele boligafdelingen (Højlund 1997: 157, 177). I afdelinger, hvor man har et repræsentantskab, er det også til afdelingsmødet, man vælger medlemmer til repræsentantskabet blandt afdelingsbestyrelsens medlemmer (Edlund og Houllund 2024: 18). I disse boligafdelinger er det

repræsentantskabet, der derefter vælger repræsentanter til organisationsbestyrelsen (Høilund 1997: 262). Organisationsbestyrelsen er den, der har det overordnede økonomiske og juridiske ansvar for hele boligorganisationen. Hermed er der to roller for repræsentanter i et repræsentantskab: 1) at beslutte de overordnede linjer og vedtægterne for hele boligorganisationen og 2) at have en delegeret kompetence til at vælge medlemmer ind i organisationsbestyrelsen. I afdelinger uden et repræsentantskab er det ved generalforsamlinger, at repræsentanter til organisationsbestyrelsen vælges. Disse generalforsamlinger omfatter alle medlemmer af boligorganisationen, og hermed er der ingen delegeret valgret på spil på samme måde som i repræsentantskabsstrukturen (Edlund og Houllind 2024: 18).

I forbindelse med valg af repræsentanter i afdelingsbestyrelserne er der i litteraturen et fokus på, at dem, der vælges, skal repræsentere beboernes interesser, særligt i de lokale og nære beslutninger (Agger et al. 2013: 49-50; Edlund og Houllind 2024: 48; Høilund 1997: 177). Denne form for repræsentation fungerer i høj grad som det, der i demokratilitteraturen kaldes mandatbaseret repræsentation. Det betyder, at man vælges på baggrund af et mandat funderet i de øvrige beboeres holdninger og drømme. Som valgt repræsentant har man altså primært mandat til at varetage interesserne for de beboere, man er valgt af. Målet som repræsentant i sådan en relation er altså på bedste vis at efterleve de øvrige beboeres interesser – ellers risikerer man ikke at blive valgt igen.

Afdelingsbestyrelsen har dog ikke nogen formel suveræn beslutningskompetence (Edlund og Houllind 2024: 47-48). Meget af beslutningskompetencen på det nære niveau påfalder nemlig afdelingsmødet, hvor alle boligafdelingens beboere er inviteret. Det er også til afdelingsmødet hvor man vælger repræsentanter i afdelingsbestyrelsen men også repræsentanter til repræsentantskabet. I tilfælde hvor man ikke har et repræsentantskab er det igennem en generalforsamling hvor man vælger repræsentanter til organisationsbestyrelsen. Det er særligt valget til repræsentantskabet eller organisationsbestyrelsen, der har betydning for *repræsentationen* i afgørende beslutninger (udenfor afdelingsmødet). Dem, der vælges til repræsentantskabet eller organisationsbestyrelsen, er dog valgt i en anden repræsentationsrelation end dem, der vælges til afdelingsbestyrelsen. Denne repræsentationsrelation kaldes i demokratilitteraturen tillidsbaseret (trustee) repræsentation (Pitkin 1967). Ved tillidsbaseret repræsentation er det repræsentantens opgave, på baggrund af deres kompetencer, at vurdere mere selvstændigt, hvad der er bedst de repræsenterede. I den almene boligsektor udfolder det sig ved at repræsentanterne skal repræsentere det bedste ikke bare for enkelte beboere i afdelingen, men også i boligorganisationen som helhed. Dermed har de til opgave at varetage organisationens anliggender (Edlund og Houllind 2024: 20; Høilund 1997: 273-274). Herudover har repræsentantskabet til ansvar at vælge repræsentanter iblandt sig til organisationsbestyrelsen, som ligeledes skal repræsentere boligorganisationens interesser i særligt juridiske og økonomiske anliggender. De, der vælges ind i repræsentantskabet og organisationsbestyrelsen, er derfor mindre bundet af et mandat, da de i højere grad vælges ud fra en tillid til, at de, i kraft af deres evner, varetager det bedste for boligorganisationen som helhed.

Fremtidsrepræsentation og renovering

I forbindelse med renoveringsprojekter opstår til tider endnu et repræsentativt organ kaldet byggeudvalgene. Byggeudvalgene har til opgave at sikre koordinering og kommunikation mellem boligafdelingen og boligorganisationen, og de består oftest af repræsentanter valgt fra afdelings- og organisationsbestyrelserne (Edlund og Houliind 2024: 34). Bech-Danielsen og Stender (2021) understreger, at repræsentanter i byggeudvalgene ikke blot skal varetage egne interesser, men har et ansvar for at repræsentere andre beboeres synspunkter. Dette ansvar, påpeger de, er dog ikke altid fuldt internaliseret af repræsentanterne selv (Bech-Danielsen & Stender 2021: 18). Derudover peger Bech-Danielsen og Mechlenborg (2017) på, hvordan repræsentation, særligt i forbindelse med renoveringsprojekterne, gerne skal have fokus på at varetage fremtidige beboeres interesser. Store renoveringsprojekter kan nemlig strække sig over lang tid, hvilket kan betyde, at de beboere, der ender med at bo på bebyggelsen, kan være nogle helt andre end dem, der boede der, da byggeriet blev igangsat (Hansen et al. 2025: 54). Derfor er det ikke tilstrækkeligt at repræsentere de nulevende beboere i byggeudvalgene, da man også er nødt til at vægte fremtidige beboeres interesser i ens overvejelser.

Deskriptiv repræsentation

Litteraturen undersøger også udfordringer med snæver deskriptiv repræsentation. Deskriptiv repræsentation er en forståelse af, at repræsentation består i at ligne dem, man repræsenterer. I nogle demokratilitteraturstudier er man særligt optaget af, hvilke deskriptive karakteristika (eks. køn, klasse, alder, uddannelse eller etnicitet) der er repræsenteret i demokratiske institutioner. For demokratiet i den almene sektor er det primært ikke-forskningslitteraturen, der undersøger disse spørgsmål. Her er fokus særligt på to grupper i bestyrelsesarbejdet: unge og ikke-vestlige indvandrere og efterkommere (Bech-Danielsen og Mechlenborg 2017: 71).

Landsbyggefonden fremhæver i et internt notat vanskeligheder med at rekruttere yngre og nye kræfter til bestyrelsesarbejde samt lav deltagelse på afdelingsmøder, hvilket kan mindske kvaliteten af den demokratiske dialog (Landsbyggefonden 2023: 1–2). Ligeledes viser en undersøgelse fra BL (2012), at de næste generationer vil mangle i det beboerdemokratiske arbejde, hvis ikke det lykkes at rekruttere flere unge. Som svar herpå fremhæves nye deliberative metoder såsom borgersamlinger, der har potentiale til at sikre en bredere repræsentation, og som inddrager flere perspektiver, interesser og hensyn i beslutningsprocesserne (Landsbyggefonden 2023: 2, 5). Herudover peger en undersøgelse på fire hovedtendenser, der kan få flere unge til at engagere sig i beboerdemokratiet ([Boliglaboratoriet.dk](https://boliglaboratoriet.dk) 2014):

- 1) Deltagelse i beboerdemokratiet skal give personlige udviklingsmuligheder
- 2) Mødeformerne skal være mere fleksible og potentielt digitale
- 3) Deltagelsen skal være mere fleksibel med mulighed for mere interessebaseret deltagelse
- 4) Desuden skal beboerdemokratiet gøres mere synligt, og der skal være en mere opsøgende rekrutteringsindsats fra de siddende bestyrelser

Dog peger BL's (2023) nyeste frivillige undersøgelse på, at de unge faktisk er lige så engagerede i det formelle beboerdemokrati som seniorerne, og at de endda er mere engagerede end dem i aldersgruppen 36-64.

Undersøgelser viser også, at indvandrere og flygtninge - på trods af at de udgør en stor andel af beboerne i almene boliger - i lav grad deltager i beboermøder og bestyrelsesarbejde (Hansen et al. 2010: 82). Dette skyldes sprogproblemer, manglende forståelse for beboerdemokratiets regler og begrænset overskud. En undersøgelse viser, at mange mangler danskkundskaber, kendskab til de demokratiske processer og tid i hverdagen, og at dette skaber en markant skæv repræsentation af indvandrere og flygtninge i beboerdemokratiet (Rasmussen og Lauritsen 2001). Desuden eksisterer der flere steder en uskreven rollefordeling, der indebærer, at bestyrelsesmedlemmer med etnisk baggrund ofte tildeles 'etniske' opgaver som tolk eller kulturel brobygger i foreningerne (Rasmussen og Lauritsen 2001). En undersøgelse af unge med anden etnisk oprindelse end dansk viser dog, at næsten en fjerdedel i denne gruppe viser en stor interesse i at deltage i bestyrelsesarbejde. Det er væsentlig mere end blandt unge etniske danskere, hvor det kun er 14%, der viser interesse (Boliglaboratoriet.dk 2014). Desuden peger et studie på, at indvandrere, efterkommere og flygtninge engagerer sig meget i bebyggelsernes øvrige aktiviteter (Hansen et al. 2010: 16).

Demokratiske opmærksomhedspunkter

Litteraturen viser at den repræsentative organisering i den almene sektor er kompleks, og at der er mange konkurrerende repræsentationsforståelser på spil. Derfor skal valgte repræsentanter jonglere mellem mange forskellige roller, når de navigerer i det beboerdemokratiske landskab. Her kan de være valgt på baggrund af tillid til deres person og deres kompetencer. Repræsentanterne kan også være valgt på baggrund af et bestemt mandat. Eller de kan være repræsentanter for beboere, der ligner dem. Repræsentanter kan tilmed være repræsentanter for fremtidens beboere. Hver af disse repræsentationsforståelser har implikationer for, hvordan god repræsentation udøves, hvad der forventes af de repræsentanter, der stiller op til bestyrelsesarbejde, og hvilke beslutninger de er bemyndiget til at kunne træffe. Særligt i forbindelse med fremtidsrepræsentationen falder spørgsmål om, hvem der skal varetage at repræsentere fremtidige interesser for at sikre boligerne lige ned i et klassisk spørgsmål i demokratilitteraturen. Det er spørgsmål som: hvordan man beslutter sig om demokratiets grænser og hvem der udgør "folket" i folkestyret. Desuden er det spørgsmål, som tit tages op netop i forbindelse med klimapolitikken. Der ligger i disse spørgsmål en konstant afvejning af, hvilke perspektiver der skal vægtes tungest i forhold til at sikre god repræsentation. Eksempelvis kan der ved repræsentation af fremtidens beboere opstå en risiko for, at denne repræsentation kan kolliderer med hensyn til nulevende beboere.

Videnshuller i litteraturen

Grundlæggende fylder styringsformen og hermed processerne for kollektiv beslutningstagning relativt lidt i forskningen. Det er f.eks. ikke lykkedes os i dette litteraturstudie at finde en eneste undersøgelse der beskæftiger sig med processerne for beslutningstagning på afdelingsmødet. Der er i forskningen større fokus på de aspekter ved beboerdeltagelse, der kan betragtes som demokrati som livsform (Hal Koch), hvorimod de aspekter, der vedrører demokrati som styreform (Alf Ross), træder i baggrunden. De studier, der alligevel beskæftiger sig med styringslogikker, undersøger primært udviklingen i opbakningen til foreningsdemokratiet over tid, og fokuserer på hvordan foreningsdemokratiet udfordres af neoliberale New Public Management-doktriner (se afsnit 2.1). Dette fokus kan forklares ved, at beboerdemokratiet historisk bygger på kerneidealiser om demokrati som rodfæstet i deltagelse og i medlemskab i foreningslivet (Lund og Christensen 2024).

Herudover er governance-strukturen i den almene boligsektor også bygget op omkring repræsentative institutioner¹⁵. Der er dog få studier af de repræsentative dynamikker, der er på spil, og hvilke repræsentationsforståelser der gør sig gældende i de forskellige relationer mellem repræsentanter og repræsenterede. Her hersker der et oplagt potentiale i at undersøge hvordan repræsentation kan og bør forstås i den almene sektor, og hvilke konsekvenser dette vil have, for den måde beslutningsprocesserne bør formes. Desuden fokuserer store dele af forskningen også primært på afdelingsdemokratiet, og forholder sig derfor mindre til beboernes inddragelse og repræsentation i beslutningsprocesser på organisationsbestyrelsesniveau.

Herudover er det særligt påfaldende, hvor lidt forskningslitteraturen beskæftiger sig med deskriptiv repræsentation, når man sammenligner med ikke-forskningslitteraturens forståelse af, hvad der udgør hovedproblematikkerne i sektoren. Der synes kun at være lavet forskningsundersøgelser, der på indirekte vis beskæftiger sig med deskriptiv repræsentation, som den beskrives i afsnittet om inklusion (2.0).

¹⁵ Det er vigtigt at holde for øje, at repræsentative institutioner ikke nødvendigvis betegner institutioner præget af deskriptiv repræsentation. Repræsentative institutioner betegner institutioner, hvor der eksisterer en repræsentationsrelation, altså en repræsentant og en repræsenteret. Dog kan repræsentationsrelationen se ud på mange forskellige måder. Eksempelvis kan man repræsentere ved at være en rollemodel, der ligner de repræsenterede (deskriptiv repræsentation), men man kan også repræsentere, fordi man er valgt på baggrund af overlappende interesser (substantiel repræsentation), eller ved at folk har tiltro til, at man træffer de bedste mulige beslutninger for de repræsenterede (tillidsbaseret repræsentation) (Tønder et al. 2024).

Afrunding

I dette litteraturstudie har vi undersøgt litteraturen om demokrati og deltagelse i den almene sektor med udgangspunkt i det demokratiske hus. Vi har anvendt det demokratiske hus til at udfolde, hvilke demokratiske funktioner (mægtiggjort inklusion, kollektiv dagsordenssættelse og viljedannelse eller kollektiv beslutningstagning) studierne kan bruges til at sige noget om og til at åbne for spørgsmål i litteraturen om, på hvilke måder man forstår de demokratiske funktioner på. Man skal dog være opmærksom på, at det demokratiske hus kun er et hus i kraft af alle dets tre dele. Det vil sige, at selvom undersøgelser kan drage fordel af at zoome ind på et enkelt aspekt af demokratiet, som f.eks. kollektiv beslutningstagning, så er det ikke tilstrækkeligt at nøjes med at kigge på en andel af demokratiet, hvis man vil forstå, hvad demokrati som helhed består i.

Hovedresultaterne af litteraturstudiet er, at der er stor interesse for demokrati i den almene sektor, omend nogle demokratiske funktioner er mere undersøgt end andre. Ligesom der er mange aktører i sektoren, der er optaget af spørgsmål om demokrati og deltagelse, er mange forskellige forskningsmiljøer også interesserede i disse spørgsmål. Alligevel viser litteraturstudiet også visse videnshuller, som det er værd at bemærke.

Undervejs har vi fremhævet de videnshuller, som Warren's framework har muliggjort, at vi kunne pege på inden for hver af de tre funktioner. Nu vil vi som afrunding vende os mod nogle af de videnshuller, der ikke fanges af frameworket, fx fordi de går på tværs af funktionerne.

Primært fokus på inklusion

I litteraturen om demokrati i den almene sektor er spørgsmål om mægtiggjort inklusion dem, der undersøges oftest, og det betyder, at undersøgelser af kollektiv dagsordenssættelse og viljedannelse samt kollektiv beslutningstagning i mindre grad fylder i litteraturen. Her er det væsentligt at være opmærksom på at husets tre dele hænger sammen, og at de ting der sker i fundamentet ikke kan afkobles fra de ting der sker i væggene eller i taget. Hermed har det betydning for den viden vi finder, hvis ikke vi også undersøger på tværs af husets elementer, eller hvis vi altid kun zoomer ind på den samme del af huset.

Demokratiet sjældent i centrum

Selvom en af hovedfundene i litteraturstudiet er, at der er stor interesse for demokrati og deltagelse i den almene sektor, er det dog værd at bemærke, at der er relativt lidt forskningslitteratur, der beskæftiger sig med demokrati som hovedgenstandsfelt. Der er altså et behov for forskning, som beskæftiger sig mere direkte med demokrati, hvis vi vil have belyst, hvordan demokrati og deltagelse kan styrkes.

Faggrene kan lære mere af hinanden

Selvom demokratiet i den almene sektor har stor interesse fra forskellige forskningsfelter, er der ikke altid stærke forbindelser på tværs. F.eks. fylder den voksende borgerinddragelseslitteratur om demokratisk innovation relativt lidt i litteraturen om den almene sektor. Denne litteratur indeholder en masse overvejelser og diskussioner af, hvordan man adresserer de tre funktioner i demokratiet, som kunne være relevante for den

almene sektor, mens litteraturen desuden indeholder en række bud på, hvordan man sikrer og styrker borgerinddragelse. Denne litteratur optræder dog sjældent i de faggrene af litteraturen, der er optaget af det byggede miljø. Hermed er der gode muligheder i at forsøge at koble diskussionerne på tværs af disse forskellige fagfelter.

Demokratisk impact som særegen forskningsinteresse

I store dele af litteraturen er der en antagelse om, at beboerdemokrati har betydning og bidrager til demokratiet generelt. Dog undersøges det sjældent, hvilken demokratisk impact beboerdemokratiet har. I dette litteraturstudie har vi faktisk kun fundet en undersøgelse, et speciale (Arndal 2008), der har beskæftiget sig med dette spørgsmål. Et spændende undersøgelsesfelt kunne altså være, hvordan beboerdemokratiet bidrager til det nære demokrati, men også til demokrati på andre skalaer fx kommunalt, nationalt eller internationalt.

Falder visse faggrene ud af huset?

Man kan også overveje, om alle de relevante fagligheder er stærkt nok repræsenteret i dette litteraturstudie. Her kunne man reflektere over, om det demokratiske hus indkapsler alle fagligheder på demokratiområdet lige godt. I den forbindelse er det bemærkelsesværdigt, at vi har fundet relativt få studier, der er gået til den almene sektor og demokrati med et historisk blik. Hermed er der i frameworket, på trods af dets potentiale for at undersøge demokratiet i bred forstand, indlejret en risiko for, at værdifuld viden ikke er omfattet.

Den almene sektor i sammenligning med andre demokratiaktører

Til sidst er det værd at bemærke, at vi i dette litteraturstudie har fokuseret specifikt på, hvad demokratiteorien kan fortælle os om demokrati og deltagelse i den almene boligsektor. På den måde er dele af den forskning, der forsøger at sammenligne udviklingerne i demokratiet i den almene sektor med andre sektors arbejde med bruger inddragelse (eks. den private udlejning, andelsboligforeninger, ejerlejlighedsforeninger, grund-ejerforeninger eller demokratiske virksomheder, som COOP og landbrugets andelselskaber) mindre fremtrædende i de pointer, der fremhæves. Det samme gør sig gældende for sammenligninger med andre nationale kontekster. Disse sektorer og kontekster kunne med fordel undersøges nærmere og mulighederne for, hvad forskning og praksis kan lære af andre sektorer og fra andre nationale kontekster, er dermed ikke afklaret ved dette litteraturstudie.

Den almene sektor bor ikke alene i demokratiets hus

Sammenfattende kan man sige at demokratiets hus er en stor og kompleks bygningsstruktur, og deraf følger at den almene sektor ikke bor alene i huset. Selvom vi i dette litteraturstudie har zoomet ind på den almene sektor, er denne altid indlejret i et større politisk system, som udspiller sig på mange, demokratiske niveauer. Det omkringliggende system har en stor indflydelse på sektoren og hvordan den realiserer de demokratiske funktioner. Hermed vil en ombygning i den almene sektors fløj i huset ikke ske uafhængigt. De resterende dele af det demokratiske hus udstikker nemlig nogle betingelser, nogle begrænsninger og nogle muligheder for opbyggelsen af demokratiet i sektoren. Det der foregår inden i den almene sektor kan altså ikke afkobles

fra det der foregår udenom. Demokratiet udspiller sig nemlig på mange måder og i mange arenaer af vores liv og et komplekst demokratisk system må derfor rumme mange forskellige og overlappende institutioner og praksisser.

Litteraturliste

Abizadeh, A. (2021) The scope of the All-Subjected Principle: On the logical structure of coercive laws, *Analysis*, Volume 81, Issue 4, Pages 603–610, <https://doi.org/10.1093/analys/anab041>

Afsahi, A. (2022). Towards a principle of most-deeply affected. *Philosophy & Social Criticism*, 48(1), 40-61.

Agger, A. (2017): Kapitel 7: Borgerinddragelse og lokaldemokrati i det boligsociale arbejde, i: Aner, L. G. & B. Mazanti (red.): *Socialt arbejde i udsatte boligområder*. Hans Reitzels Forlag.

Agger, A., Tortzen, A., de Jongh, M., Skoven, J. (2013). *Håndbog i bestyrelsesarbejde: 7 redskaber til bestyrelsesarbejdet i boligafdelingen*. Domea, Taastrup.

Alves, S. (2017). Poles apart? A comparative study of housing policies and outcomes in Portugal and Denmark. *Housing, Theory and Society*, 34(2), 221-248.

Andersen, J., & Pløger, J. (2007). The dualism of urban governance in Denmark. *European Planning Studies*, 15(10), 1349-1367.

Andersen, J., & Larsen, J. E. (2004). Social polarisation and urban democratic governance. In *The Politics of Inclusion and Empowerment: Gender, Class and Citizenship* (pp. 223-243). London: Palgrave Macmillan UK.

Andersen, A. R. (2024). BL's formand: "Hverdagsdemokraterne binder samfundet sammen". *Fagbladet Boli-gen*. BL's formand: "Hverdagsdemokraterne binder samfundet sammen"

Anderson, S. (2011). The obligation to participate: Micro-integrative processes of civil society, I: *The Question of Integration: Immigration, Exclusion, and the Danish Welfare State* (Olwig&Pæregaard red.). Cambridge: Cambridge Scholars Publisher, pp. 230-254.

Andersen, H. T., & Van Kempen, R. (2003). New trends in urban policies in Europe: evidence from the Netherlands and Denmark. *Cities*, 20(2), 77-86.

Arndal, Toke (2008): *Medborgerskab og beboerdemokratiet i den almene boligsektor, Status og effekt*. Speciale fra Institut for Statskundskab, SDU.

Bakkaer Simonsen, K. (2016). Ghetto-Society-Problem: A Discourse Analysis of Nationalist Othering: Ghetto-Society-Problem. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 16 (1), 83– 99. <https://doi.org/10.1111/sena.12173>.

Ballenstedt, G. S. (2025). Valgdeltagelse i Tingbjerg overgik alles forventninger – også en valgforskers. Han køber dog ikke hele succeshistorien. *Altinget*.

Bech-Danielsen, C. og Stender, M. (2021). Renovering af almene boligområder 2017-2019: ERFARINGER MED FYSISK RENOVERING – ARKITEKTUR, SOCIALT LIV OG OMDØMME. BUILD Rapport 2021:02. Polyteknisk Boghandel og Forlag ApS.

Bech-Danielsen, C., & Mechlenborg, M. (2017). Renovering af almene boligområder: Evaluering af fysiske indsatser gennemført i perioden 2014-2016 (SBI 2017:1). Polyteknisk Boghandel og Forlag

Bech-Danielsen, C., & Stender, M. (2017). *Fra ghetto til blandet by*. Gad.

Bernhardt, F., & Schwiertz, H. (2025). Enacting tenant citizenship and struggles for the right to home: linking activist, active and community citizenship. *Citizenship Studies*, 29(1-2), 41-56.

- Bernhardt, F., Salifu, M., Buconjic, P., & Jørgensen, M. B. (2025). From the Ghettos to the Camps: Interrelational Solidarity between Housing and Migration Regimes in Denmark. In *Framing Solidarities in Times of Multiple Crises: Social Movements across European Cities* (pp. 89-117). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Bengtson, A. (2021) Where Democracy Should Be: On the Site(s) of the All-Subjected Principle. *Res Publica* 28, 69–84 (2022). <https://doi.org/10.1007/s11158-021-09511-6>
- Bengtsson, B., & Jensen, L. (2020). Unitary housing regimes in transition-comparing Denmark and Sweden from a perspective of path dependence and change: In: Jani Erola (ed.) *Norms, moral and social structures. Essays in honour of Hannu Ruonavaara*.
- Bhatti, Y., Dahlgard, J. O., Hansen, J. H., & Hansen, K. M. (2017). How Voter Mobilization from Short Text Messages Travels within Households and Families: Evidence from Two Nationwide Field Experiments. *Electoral Studies*, 50, 39-49. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2017.09.00>
- Bican, N. B. (2016). Securing future of social housing: Learning from an alternative regeneration/Gyldenrisparken in Denmark (Doctoral dissertation, Middle East Technical University (Turkey)).
- Bjørn, N. (2008). *Arkitektur der forandrer: Fra ghetto til velfungerende byområde*. Gads forlag.
- BL (1995): *Bevægelse uden fremtid – Fremtid uden bevægelse*. Boligselskabernes Landsforening.
- BL (2023). *Frivilligt engagement i landets almene boliger 2023*.
- BL.DK (U.Da) Grundlovsfesten. Grundlovsfesten | BL - Danmarks Almene Boliger. Besøgt d. 10/11/2025
- BL.DK. (U.Db) Afdelingsmødets beføjelser. <https://bl.dk/viden-kartotek/afdelingsmoedets-befoejelser/>. Besøgt d. 10/11/2025
- BL.DK (U.Dc) Kompetencekort: Hvad har beboerne i din afdeling lyst til? kompetencekort.pdf Besøgt d. 10/11/2025
- BL.DK (U.Dd) Frivillighedscirklen. folder-frivillighedscirklen.pdf Besøgt d. 10/11/2025
- BL.DK (U.Df) Motivation af frivillige. motivation-af-frivillige.pdf Besøgt d. 10/11/2025
- BL.DK (U.Dg) 10 GODE RÅD TIL AT FÅ DE UNGE MED. 10-gode-ra-d-til-at-fa-unge-med.pdf Besøgt d. 10/11/2025
- BL.DK (U.Dh) Få flere frivillige i beboerdemokratiet.Få flere frivillige til beboerdemokratiet. Besøgt d. 10/11/2025
- BL.DK (U.Dh) Beboerdemokrati. Beboerdemokrati | BL - Danmarks Almene Boliger. Besøgt d. 5/11/2025
- Blackwell, T., & Bengtsson, B. (2023). The resilience of social rental housing in the United Kingdom, Sweden and Denmark. How institutions matter. *Housing Studies*, 38(2), 269-289.
- Boelhouwer, P., Van Der Heijden, H., & van de Ven, B. (1997). Management of social rented housing in Western Europe. *Housing Studies*, 12(4), 509-529.
- Boligselskabet AKB, Rødovre & Konradi - liv i og mellem husene (2016). *Inspirationshæfte - Børnedemokrati i almene boligområder - erfaringer fra AKB ved Milestedet*
- Boligselskabet AKB, Rødovre og Konradi – liv i og mellem husene (2019). *Inspirationshæfte: Giv børn en stemme i boligområderne*
- Boligkontoret Danmark (2013a), *Beboerundersøgelse. 18-34 årige i den almene sektor*,
- Boligkontoret Danmark (2013b), *Få flere frivillige i din afdeling*, Boligkontoret Danmark.
- Boligkontoret Danmark (u.d.). *Hvad er beboerdemokrati - og hvad skal vi med det?*. Besøgt d. 11/03 2026

Bygge- og Boligstyrelsen (1995). Udvidelse af beboerdemokratiet i det almennyttige boligbyggeri: Redegørelsen afgivet den 19 oktober 1995 fra arbejdsgruppen om udvidelse af beboerdemokratiet i det almennyttige boligbyggeri.

Christensen, G., Christensen, M. L., Mehlsen, E., Holm, L. M. & Jakobsen, V. (2019). Tryghed og trivsel i udsatte boligområder: Evaluering af Landsbyggefondens boligsociale indsatser finansieret af 2015-18-midlerne. VIVE – Viden til Velfærd Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.

Christensen, S., Malberg Dyg, P., & Allenberg, K. (2019). Urban community gardening, social capital, and “integration” - a mixed method exploration of urban “integration-gardening” in Copenhagen, Denmark. *Local Environment*, 24(3), 231–248. <https://doi.org/10.1080/13549839.2018.1561655>

Coit, K. (1984). Participation, social movements and social change. *Cities*, 1(6), 585-591.

Corlin, A., & Madsen, M. M. (2024). THINGING ARCHITECTURE: ARCHITECTURAL AFFORDANCE IN COMMUNITY-MAKING. *Nordisk Arkitekturforskning*, 2(2024), 61-82. Article 4. <https://arkitekturforskning.net/na/article/view/1333>

Cronberg, T. (1986). Tenants' involvement in the management of social housing in the Nordic countries. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 3(2), 65-87.

Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Yale University Press

Democracy x og Grønne Nabofællesskaber (2024) Borgerdrevet grøn omstilling i Brøndby

Delica, K., & Elbeshausen, H. (2013). Socio-cultural innovation through and by public libraries in disadvantaged neighbourhoods in Denmark: Concepts and practices. *Information Research: An International Electronic Journal*, 18(3), n3. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1044635>

Delica, K. N. (2013). Biblioteksbaseerede medborgercentre i udsatte boligområder: Om praksisformer, strategier og social innovation i arbejdet med avanceret marginalitet. Roskilde Universitet.

Delica, K. N. (2016). Kulturplanlægning som social innovation - om udvikling af biblioteksbaseerede medborgercentre i udsatte boligområder i Danmark. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 19(2), 163–182. <https://doi.org/10.18261/ISSN2000-8325-2016-02-02>

Demokratisk erhverv. Masterclass i modellen for medlemsdemokratisk legitimitet

Degn, D. M., & Projekt Ny Viden i Brøndby Strand. (2004). Et mobilt demokrati? : om flerkulturelt naboskab og beboerdemokrati. Projekt Ny Viden i Brøndby Strand.

Edlund, H. H., Houliind, B., & KAB. (2024). Beboerdemokrati i almene boligorganisationer : regler og praksis. (1. udgave.). KAB.

Engberg, L. A. (2000). Social housing in Denmark. Research Paper from the Department of Social Sciences, Roskilde University, (6), 1-53

Engberg, L. A. (2011). Kan beboederdemokraterne i den almene boligsektor forny beboerdemokratiet? In M. K. Flinker (Ed.), *Sæt kulør på samarbejdet: En bog om det moderne beboerdemokrati*. Boligkontoret Danmark.

Espersen, H. H. & L. L. Andersen (2017): Kapitel 8: Styring og samarbejde i det boligsociale arbejde - civilsamfund, partnerskaber, samskabelse og samproduktion, i red. Aner, L. G. & B.

Fabian, L., & Hansen, A. L. (2020). Common resistance against state-led stigmatisation and displacement. In G. Baeten, C. Listerborn, M. Persdotter, & E. Pull (Eds.), *Housing displacement: Conceptual and methodological issues* (pp. 125–143). Routledge.

Fehsenfeld, M., & Ibsen, B. (2016). Frivillighed i det boligsociale arbejde. Syddansk Universitet.

- Flinker, M. K. (2011). Sæt kulør på samarbejdet - en bog om det moderne beboerdemokrati. København: Boligkontoret Danmark.
- Flinker, M. K. (2017). De almene unge: En debatbog om generationskløften i beboerdemokratiet. (1. udgave.). Boligkontoret Danmark.
- Frandsen, M. S., & Hansen, J. V. (2020). Parallelsamfundspakkens genealogi. *Dansk Sociologi*, 31 (1), 8– 30.
- Goodin, R., 2003. *Reflective democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Grander, M., & Sørvoll, J. (2024). Introduction to the special issue: New perspectives on public and social rental housing in the Nordic countries, part two. *Tidsskrift for boligforskning*, 7(1), 2-5.
- Gulrud, N. M., Garcia-Antúnez, O., Olafsson, A. O., og Jensen, M. B. (2026). Housing tenure, climate resilience, and ecological segregation. In press.
- Hansen C J, Kristensen N G, Elle M & Bodum L (2025) Building place-sensitive perspectives between strategy and participation: a planning doctrine in the making, in Freudendal-Pedersen, Luel-Stissing, Galland (red.) *Planning for Urban Sustainability* (chapter 4) Edward Elgar Publishing, UK.
- Hansen, A. V., & Langergaard, L. L. (2017). Democracy and non-profit housing. The tensions of residents' involvement in the Danish non-profit sector. *Housing Studies*, 32(8), 1085-1104.
- Hansen, J. H., & Hansen, K. M. (2018). Mobiliseringseksp eksperimenter ved kommunalvalget 2017. Center for Valg og Partier, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. CVAP Working Paper Series Bind 4/2018
- Hansen, Louise Toft, Graae, Michael, Rasmussen, Jesper, Jensen, Maria og Skovgaard, Lone (2013). *Almen- Vejledning i beboerdemokratisk proces*. 2. udgave AlmenNet København V
- Hansen, K. E., Hansen, A. H., Kalkan, H. og Rasmussen, W. (2010). Om at bo sammen i et multietnisk boligområde. SBI forlag. SBI Nr. 2010:01
- Hansen, K. M. (2022). Mobilisering af forskellige vælgergrupper ved kommunalvalget 2021. (1 udg.) Københavns Universitet. CVAP Working Paper Series Bind 2022 Nr. 2
- Hansen, K. M. (2024). Valgdeltagelsen i almene boligafdelinger ved folketingsvalget i 2022. (1 udg.) Københavns Universitet. CVAP Working Paper Series Bind 2024 Nr. 2
- Henriksen, Malte Dan Møller (2024). Trænger beboerdemokratiet til en renovering? *Boligen: fagbladetboligen.dk*
- Hjære, Mette og Sørensen, Malthe Lindholm (2024a) INDBLIK I SMO-LAND - EN UNDERSØGELSE AF VILKÅRENE I DE SMÅ OG MELLEMSTORE FRIVILLIGE SOCIALE ORGANISATIONER. Forlaget CFSA
- Hjære, Mette og Sørensen, Malthe Lindholm (2024b) FÅ FRIVILLIGE? EN HÅNDBOG I FRIVILLIGREKRUTTERING. Forlaget CFSA
- Honohan, I. (2018). Republicanism and the all subjected principle as the basis of democratic membership. *Democratic inclusion*, 143-159.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary (2010). Types of Multi-level Governance. In M. Zü, H. Enderlein, & S. Wälti (Eds.), *Handbook on Multi-Level Governance*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781849809047.00007>
- Howells, M., & Olesen, K. (2025). Affordable housing between market and state: the development of social housing in Denmark. In *Planning for Urban Sustainability* (pp. 37-50). Edward Elgar Publishing.
- Høghøj, M., Madsen, M. M. Corlin, A. Nygaard, N. McCarthy, A. og Ågren, E. (2024). *Fleksible fællesskaber: 8 anbefalinger til arkitektur der understøtter fleksible fællesskaber mellem beboerne i almene boligområder*. Arkitektskolen Aarhus og Nationalmuseets forskningsenhed SUMO. De-8-anbefalinger.pdf

- Høghøj, M. (2023). Negotiating citizenship on the urban periphery: Mass housing, resident democracy, and acts of citizenship in 1970s' Denmark. In *Urban Life in Nordic Countries* (pp. 214-236). Routledge.
- Højlund, Børge (1997). Beboerdemokrati uden begrænsninger: en håndbog om beboerne og de almene boligorganisationer. KAB- Bygge- og Boligadministration.
- Jensen, L., Kirkegaard, O., & Pedersen, D. O. (1999). Beboerdemokrati og forvaltning i den almene boligsektor: idealer og praksis. Statens Byggeforskningsinstitut.
- Jensen, L. (1995). Challenges to citizenship. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 12(4), 177-194.
- Jensen, L. (1997). Stuck in the middle? Danish social housing associations between state, market and civil society. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 14(3), 117-131.
- Jensen, L. (1998). Cultural Theory and Democratizing Functional Domains, the Case of Danish Housing. *Public Administration* (London), 76(1), 117-139. <https://doi.org/10.1111/1467-9299.00093>
- Jensen, L. (2003). Images of Democracy in Danish Social Housing 1. In *Cultural theory as political science* (pp. 173-185). Routledge.
- Jensen, L. (2006). Lokalt beboerdemokrati i den almene boligsektor – baggrund, funktion og 310 udfordringer. I: H. S. Andersen & T. Fridberg (Red.), *Den almene boligsektors rolle i samfundet - Hvad ved vi fra hidtidig forskning og undersøgelser?* Hørsholm, DK: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Jensen, L., Kirkegaard, O. & Pedersen, D. O. (1999). Beboerdemokrati og forvaltning i den almene boligsektor. *Ideer og praksis*. Hørsholm
- Jensen, T., & Söderberg, R. (2022). Governing Urban Diversity through Myths of National Sameness – A Comparative Analysis of Denmark and Sweden. *Journal of Organizational Ethnography*, 11 (1), 5– 19. <https://doi.org/10.1108/JOE-06-2021 -0034>.
- Jessen, A., & Tietjen, A. (2021). Assembling welfare landscapes of social housing: lessons from Denmark. *Landscape Research*, 46(4), 474-494.
- Johansen, L. H., & Boligselskabet Lejerbo. (2003). Nye samtaler i Mjølnerparken: et forløb som rummer nye metoder til involvering af beboere og professionelle i udvikling af samarbejdet om et boligområde, hvor der bor mange etniske minoriteter. Lejerbo.
- Johnson, G.F., 2007. Discursive democracy in the transgenerational context and a precautionary turn in public reasoning. *Contemporary Political Theory*, 6 (1), 67-85.
- Kajita, H. S., & Sand, R. (2024). Klager i praksis: Et roadmap for samarbejde i almene boligområder. Bureaus Publishing. <https://bureaus.dk/writing-2/>
- Kajita, H. S., Mack, J., Riesto, S., & Schalk, M. (2022). Between technologies of power and notions of solidarity: A response to Danish Ghetto plan and Swedish Vulnerable areas documents. In K. M. Raahauge, D. Simson, M. Søberg, & K. Lotz (Eds.), *Architectures of dismantling and restructuring: Spaces of Danish welfare 1970–present* (pp. 148–159). Lars Müller Publishers.
- Kajita, H. S. (2023). GOSSIP AND COMPLAINT: Ways of (Re-)Producing the Social in Housing “Expertly” . I A. Migotto, & M. Tattara (red.), *Contested Legacies: Critical Perspectives on Post-war Modern Housing* (s. 155-177). Leuven University Press. <https://doi.org/10.11116/9789461665140>
- Kjeldsen, L., & Joseph, M. L. (2025). Community involvement in mixed-income transformation in Copenhagen, Denmark. *Journal of Urban Affairs*, 47(9), 3135-3153.
- Knudsen, L. (U.D) Demokrati under pres: Beboerdemokratiet som en styrke. Slideshow: Altinget og Tænkertanken Mandag Morgen.

- Koch, Hal (1945): Hvad er Demokrati? Gyldendal.
- Kristjansen, E. T., & Jensen, J. O. (2022). Innovating Democratic Participation in Social Housing. In *Public Governance in Denmark* (pp. 57-73). Emerald Publishing Limited.
- Kristjansen, E. T. (2022). Samskabt politik: Demokratisk fornyelse i den almene boligsektor. Roskilde Universitet. FS & P Ph.D. afhandlinger.
- Landsbyggefonden (2023). INTERNT NOTAT OM BORGERINVOLVERINGSVÆRKTØJER.
- Landsbyggefonden (2024). Valgdeltagelse i den almene boligsektor ved folketingsvalget 2022. Temastatistik 2024:5.
- Larsen, H. G., & Lund Hansen, A. (2015). Commodifying Danish housing commons. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 97(3), 263-274.
- Larsen, H. G. (2025). Property relations between state and market: a history of housing cooperatives in Denmark. *Housing Studies*, 40(10), 2142-2164.
- Lejerbo (U.D). Beboermødet (Afdelingsmødet) 20 råd og tips. [BL.DK](https://bl.dk)
- Lejerbo. (2007). Lejerbo København: Afdeling 128-0 Gyldenrisparken - Endelig helhedsplan. København.
- Lilius, J., & Nielsen, R. S. (2024). Alive and Kicking? Resident Democracy in Nordic Social Housing: The Cases of Denmark and Finland. *Tidsskrift for boligforskning*, 7(1), 50-63. <https://doi.org/10.18261/tfb.7.1.5>
- Lund, A. B., og Christensen, S. (2024). "Governing People's Homes: Organizing Housing Associatively in Scandinavia." *Associative Governance in Scandinavia*, edited by Haldor Byrkjeflot et al., 1st ed., Routledge, pp. 153-89, <https://doi.org/10.4324/9781003382775-8>.
- Lujanen, M. (Ed.). (2004). Housing and housing policy in the Nordic countries. Nordic Council of Ministers.
- Lundsteen, M. (2023). Displacing the other to unite the nation: The parallel society legislation in Denmark. *European Urban and Regional Studies*, 30(3), 261-281.
- Mahncke, H. & Wiking, M. (2025). Vores livskvalitet: Indsigter fra 122.000 danskeres svar på livskvalitet i Danmark (2. oplag). Realdania
- Madsen, T., Morton, T., & Power, S. A. (2025). Resisting dystopian visions of urban policy: A dialogical analysis of speeches from Danish anti-ghetto-law protests. *Possibility Studies & Society*, 3(2), 288-306.
- Manzo, L. C., Williams, D. R., Masso, A. D., Raymond, C. M. and Gulsrud, N. M. (2023). Using Senses of Place to Help Communities Navigate Place Disruption and Uncertainty. *Landscape Journal* 42:1
- Maurer, M., Chang, P., Olafsson, A. S., Møller, M. S. and Gulsrud, N. M. (2023). A social-ecological-technological system approach to just nature-based solutions: A case of digital participatory mapping of meaningful places in a marginalized neighborhood in Copenhagen, Denmark. *Urban Forestry & Urban Greening* 89.
- Mouffe, C. (1999). Deliberative democracy or agonistic pluralism?. In *Models of Deliberative Democracy* (pp. 251-264). Routledge.
- Mouffe, C. (2017). Democracy as agonistic pluralism. In *Rewriting democracy* (pp. 35-45). Routledge.
- Nielsen, R. S., Larsen, J. N., Rudå, S., & Egsgaard-Pedersen, A. (2021). Strategisk styring og udvikling i de boligsociale indsatser: Evaluering af Landsbyggefondens boligsociale indsatser finansieret af 2015-2018- midlerne . (2 udg.) Institut for Byggeri, By og Miljø (BUILD), Aalborg Universitet. BUILD Rapport Bind 2021 Nr. 21

- Nielsen, A.R., Jensen Nolsøe, M., Brun, E.H., & Skytt-Larsen, C.B. (2025a). Bevægelsestorvet på Nørrebro, København - Indvielse og den første ibrugtagning: Delrapport fra forskningsprojektet 'Mødesteder som løftestang for social mobilisering'. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet. IGN Rapport, juni 2025
- Nielsen, A.R., Skytt-Larsen, C.B., Brun, E.H., Græbe, T.L., Rasmussen, M.E., Hagedorn-Rasmussen, M., & Busck, A.G. (2025b). Margrethehaven i Valby, København - Indvielse og den første ibrugtagning: Delrapport fra forskningsprojektet 'Mødesteder som løftestang for social mobilisering'. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet. IGN Rapport, november 2025
- Nielsen, A. R., Rasmussen, Ethelberg, M. Græbe, Lau, T. & Skytt-Larsen, C. B. (2025c). Friheden på Østerbro, Nykøbing Falster - Indvielse og den første ibrugtagning : Delrapport fra forskningsprojektet 'Mødesteder som løftestang for social mobilisering'. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet.
- Nielsen, A. R. (2024a). Bevægelsestorvet - Nørrebro Samles På Banen : Stedsanalyse af Lundtoftegade, Nørrebro, København. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
- Nielsen, A. R. (2024b). Boldspilslaboratoriet - Nørrebro Samles På Banen : Stedsanalyse af Titanparken, Nørrebro, København. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet.
- Nielsen, R. S., & Haagerup, C. D. (2017). The Danish social housing sector: Recent changes and future challenges. *Critical Housing Analysis*, 4(1), 142–149. doi:10. 13060/23362839.2017.4.1.333
- Noring, L., Struthers, D., & Grydehøj, A. (2022). Governing and financing affordable housing at the intersection of the market and the state: Denmark's private non-profit housing system. *Urban Research & Practice*, 15(2), 258-274.
- Olsen, S. H., & Larsen, H. G. (2023). State-Led Stigmatisation of Place and the Politics of the Exception. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 41 (1), 148– 164. <https://doi.org/10.1177/23996544221119387>.
- Owen David. 2011. "Transnational Citizenship and the Democratic State: Modes of Membership and Voting Rights." *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 14 (5): 641–63.
- Pitkin, H. F. (1967). *The concept of representation*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Rasmussen, C. M. (2023). Nyt projekt skal give flere unge blod på bestyrelses-tanden. *Fagbladet Boligen*. Nyt projekt skal give flere unge blod på bestyrelses-tanden
- Rasmussen, I. N., Nyborg Lauritsen, A., Center for Tværkulturelt Boligarbejde., & Boligselskabet Lejerbo. (2001). *Etniske minoriteter og beboerdemokrati*. Center for Tværkulturelt Boligarbejde.
- Ross, Alf (1976): *Hvorfor Demokrati?* Munksgaard
- Ritts, M. & Rutt, Rebecca (2024) Growing up sustainable? Politics of race and youth in Urban plan, Copenhagen, *Urban Geography*, 45:4, 631-651, DOI:10.1080/02723638.2023.222593
- Risager, B. S. (2022). Rent gap governance: State-led gentrification in the Danish 'ghetto'. *City*, 26(2-3), 199-223.
- Risager, B. S. (2023). Territorial stigmatization and housing commodification under racial neoliberalism: The case of Denmark's 'ghettos'. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 55(4), 850-870.
- Schultz Larsen, T. and Delica, K.N. (2021), TERRITORIAL DESTIGMATIZATION IN AN ERA OF POLICY SCHIZOPHRENIA. *Int. J. Urban Reg. Res.*, 45: 423-441. <https://doi-org.ep.fjernadgang.kb.dk/10.1111/1468-2427.12994>
- Schultz Larsen, T., & Delica, K. N. (2024). *Fragmenting Cities : The State, Territorial Stigmatization and Urban Marginality* (First edition.). Edward Elgar Publishing Limited.

- Scudder, M. F., & White, S. K. (2023). The Deliberative Face. In *The Two Faces of Democracy*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197623886.003.0003>
- Shrader-Frechette, K., 2002. *Environmental justice: creating equality, reclaiming democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Seemann, A. (2021). The Danish 'Ghetto Initiatives' and the Changing Nature of Social Citizenship, 2004– 2018. *Critical Social Policy*, 41 (4), 586– 605. <https://doi.org/10.1177/0261018320978504>.
- Skovgaard Nielsen, R., Andersen, H.T. & Nordberg, L.W. (2023) 'Taking the social out of social housing? Recent developments, current tendencies and future challenges to the Danish social housing model', *Nordic Journal of Housing Research*, 6(2), pp. 136–151.
- Skovgaard Nielsen, R. & Jepsen, M.B. (2020) 'På vej mod social mix? – Om fysiske indsatser og sociale effekter i udsatte boligområder', *Samfundsøkonomen*, (3).
- Skovgaard Nielsen, R. & Lilius, J. (2025). Resident democracy in Nordic social housing: Evolving challenges in Denmark and Finland. *HQM - Housing Quality Magazine*, 20, 34- 35. <https://hqm.hqnetwork.co.uk/resident-democracy-in-nordic-social-housing-evolving-challenges-in-denmark-and-finland/>
- Skytt-Larsen, C. B., Nielsen, A. R., Carstensen, T. A., & Busck, A. G. (2024). Mødesteder som løftestang for social mobilitet - Er der grænser for grænser? *Geografisk Orientering*, 54(5), 14-17.
- Skytt-Larsen, C. B., Busck, A. G., Carstensen, T. A. & Nielsen, A. R. (2024). Fra almenyttigt gårdrum til semi-offentligt byrum : En ny måde at mindske social og fysisk segregation?
- Somerville, P. (1998). Empowerment through residence. *Housing studies*, 13(2), 233-257.
- Sorensen, J., Sørensen, M. T., & Christensen, F. K. (2024). Nuances of "Ghetto" Policies in Danish Spatial Planning. *Nordic Journal of Urban Studies*, 4(1), 1-9.
- Stender, M., Nordberg, L. W., Nielsen, R. S., Mechlenborg, M., & Bech-Danielsen, C. (2025). Place-Making or Place-Taking? Transformation of Danish Disadvantaged Housing Estates. *Nordic Journal of Urban Studies*, 5(2), 1-18. <https://www.scup.com/doi/epdf/10.18261/njus.5.2.1>
- Sørvoll, J., & Bengtsson, B. (2020). Autonomy, democracy and solidarity. The defining principles of collaborative civil society housing and some mechanisms that may challenge them. *Urban Research & Practice*, 13(4), 390-410.
- Thomsen, K. E., Rose, J., Mørck, O., Jensen, S. Ø., Østergaard, I., Knudsen, H. N., & Bergsøe, N. C. (2016). Energy consumption and indoor climate in a residential building before and after comprehensive energy retrofitting. *Energy and Buildings*, 123, 8-16.
- Torring, J., Kristjansen, E. T., & Sørensen, E. (2020). Co-designing neighborhood-level social improvement and innovation. In *The Palgrave handbook of co-production of public services and outcomes* (pp. 353-370). Cham: Springer International Publishing.
- Tønder, L., Kluth, H. D. og Skovdahl, U. (2024). Repræsentation i borgersamlinger. *Magtudredningen 2.0*. https://ps.au.dk/fileadmin/Statskundskab/Billeder/Forskning/Forskningsprojekter/Magtudredning/Essay/S/Tema8/Repraesentation_i_borgersamlinger_1_.pdf
- Vestergaard, H. (2012). Troubled housing estates in Denmark. In *Social exclusion in European cities* (pp. 115-129). Routledge.
- Veng, A. (2026 - forthcoming). Mimicking municipal models: the potentials and pitfalls of resident-driven development in forced regeneration of Danish non-profit housing. I: *Modelling Social Housing: Exploring the Interplay of Social Life and Built Environments on European Social Housing Estates*. (Høghøj, Madsen, Corlin, Nielsen eds.) Abingdon: Routledge

Vidal, L. (2024). Urban commons in practice: housing cooperativism and city-making. In Research Handbook on Urban Sociology (pp. 472-490). Edward Elgar Publishing.

Villesen, Kristian (2025). En »nørdet indsats« gav resultat: I Tingbjerg fik man hævet stemmeprocenten fra 33 til 47. Information.

Young, I. M. (1999). Residential segregation and differentiated citizenship. *Citizenship Studies*, 3(2), 237–252. <https://doi.org/10.1080/13621029908420712>

Young, I. M. (2010). *Inclusion and democracy*. New York: Oxford University Press